

ARKITEKTUR OCH GENUS

*Ett sökande efter feministiska
praktiker i arkitekturen*

Filippa Andersson
Master Thesis in Architecture
Chalmers University of Technology
Examiner: Lena Hopsch
Tutor: Lisa Bomble

CHALMERS

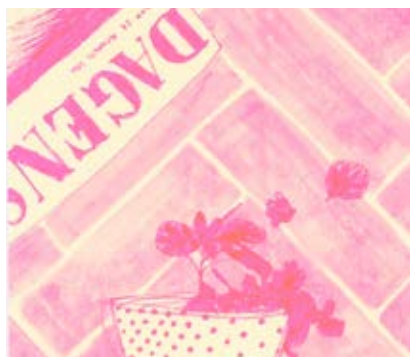
"In a profession where masculinity is collapsed into the neutral figure of the 'architect' and sites of current architectural education and discourse – the office, the media, the institution and the profession – are also considered to be gender neutral, the importance of recognizing gender as a social construction in order to critique the heterosexual, patriarchal bastion of architectural practice is emphasized."

(Rendell, J, 2000, s. 233)

"Women, claimed Le Corbusier, were also responsible for the decline in the decorative arts."

(Sparke, P, 2010, s. 76)

Alltså jag undrar ju bara
hur man kan ta den helt
vanliga feminismen så
som jag känner den från
ALLA ANDRA KULTURROMRÅDEN
OCH ÖVERSÄTTA DEN
TILL ARKITEKTUR!!

INLEDNING

Det här exjobbet kan enklast beskrivas som ett sökande efter feminism i arkitekturen.

I botten finns mitt högst personliga sökande efter ett uttryckssätt, en plats och en strategi för att vara arkitekt och behandla arkitektoniska problem utifrån ett feministiskt förhållningssätt. Men utanpå det, eller utifrån det, vill jag också försöka samla tips och referenser för andra för att de ska kunna göra detsamma. Det är onödigt att vi alla hela tiden ska behöva uppfinna allting på nytt. Mycket bra finns skrivet om jämställdhet i den byggda miljön. Men jag upplever att det finns ett glapp mellan det skrivna och det som faktiskt byggs, och mellan det jag upplever mig veta inom andra fält och det som gäller i den kultur som omgärdar arkitekturen.

Mitt mål med exjobbet är därför att utforska feministiska praktiker inom arkitekturen; vilka konkreta exempel som finns på hur man kan arbeta med rum, estetik och sociala frågor inom arkitektur, baserat i ett feministiskt teoretiskt perspektiv. I konsten och inom konstvetenskapen, liksom inom andra kulturella områden, har en feministisk rörelse funnits i många år, där den kvinnliga eller normbrytande erfarenheten på olika sätt omsatts i praktik, till faktisk konst eller till ett sätt att tänka kring konst. Jag vill utforska den motsvarande rörelsen inom arkitekturen. Finns det ens en? Vad gör den? Vad kan man göra för att bidra till den?

Min förhoppning är att detta ska kunna användas som underlag och inspiration för att skapa fler byggda exempel.

ABSTRACT

This thesis can be described as a search for feminism in the field of architecture.

At the bottom of the investigation is my very personal search for an expression, a place and a strategy to be an architect and treat architectural problems from a feminist approach. Aside from that, or based on that, I have also tried to collect knowledge and references for others to try to do the same. It is unnecessary that all of us constantly have to start from the beginning, trying to reinvent everything.

In art and art history, as well as other cultural areas, a feminist movement has existed for many years where the female or norm breaking experience is in different ways turned into practice. Into actual art or a way to reflect upon art. I am wondering where the corresponding movement is in the field of architecture?

Much has been written about gender equality in the built environment. Scholars as well as municipalities and authorities, such as the Swedish Boverket, have worked out processes and analyses. But I feel there is a gap between the written texts and what is actually being built. As well as between what I feel certain of in other theoretical fields, and what is considered true in the world of architecture.

My aim with this thesis is to communicate some of this knowledge, from the theoretical world of research and reports into the practical world of architects and builders. To do this, I will explore some concrete examples – built or planned projects – of how to work with gender issues in architecture. The projects range from planning to building to process; the important thing is that in one way or another, they show a way to turn gender theory into practice.

The result is a theoretical report with deeper analyses, and a small handbook where each project is communicated as a strategy.

Arkitektur och genus
- Ett sökande efter feministiska praktiker i arkitekturen
Filippa Andersson

© Filippa Andersson, 2016
Contact: Filippa_andersson@live.se

Key words: Gender, Architecture, Feminist Strategies

Master Thesis in Architecture
Chalmers University of Technology
Examiner: Lena Hopsch
Tutor: Lisa Bomble

Gothenburg 2016

INNEHÅLL

INLEDNING

Inledning.....	5
Abstract.....	7
Innehåll.....	9
Graphical abstract.....	10
Syfte och resultat.....	12
Frågeställningar.....	12
Avgränsningar.....	12
Metod.....	13

BAKGRUND

Viktiga begrepp.....	14
Teoretisk bakgrund	16
Ingång.....	16
Vad är feminism?.....	16
Feministisk arkitektur- och designteori.....	17
Makten över rummet	18
Makten över det estetiska uttrycket	19
Verktyg.....	20
De jämställdhetspolitiska målen.....	20
Statistik.....	21
Ett sätt att mäta.....	22

EXEMPEL

BYGGNAD.....	27
1. Queer plan	29
- Ex: E1027.....	30
2. Bygga på kvinnors kunskap.....	33
- Ex: Athenabostäder.....	34
3. Normbrytande estetik.....	37
- Ex: Går du ofta hit, eller.....	38

PLANERING	41
-----------------	----

4. Riktad process.....	43
- Ex: Rosens röda matta.....	44
5. Vända trafikmaktordningen.....	47
- Ex: Feministisk snöröjning.....	48
7. Planera för trygghet.....	51
- Ex: Co-designing Safety.....	52

PROCESS	55
---------------	----

7. Intersektionell process.....	57
- Ex: Playan.....	58
8. Bilda grupp.....	61
- Ex: MYCKET.....	62
9. Äga processen	65
- Ex: Athena experiment.....	66

AVSLUTNING

Sammanfattning, exempel och reflektioner	68
Slutsatser.....	72
Referenser.....	75
Tack.....	78

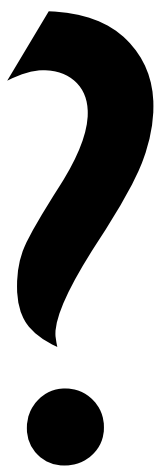

Jag letar
efter någonting
som kanske finns
häre mellan.

Mellan den feministiska
konstens
explicita uttryck

och Boverkets
rapporter.

Vad skulle det
konkret
kunna vara?

politiken

forskning

Politisk förändring

STATISTIK

implementering

Objektivitet

Juridiska rättigheter

Antal i 1000-tal, könsfördelning (%), medellön samt kv i procent av mäns lön. Hel- och deltidsanställda efter samtliga i yrkesgruppen.

Yrkesgrupp	Antal		Könsfördelning		Medellön
	Kv	M	Kv	M	

Underlag till
Jämställdhetsutredningen U 2014:

Antal i 1000-tal, könsfördelning (%), medellön samt kv i procent av mäns lön. Hel- och deltidsanställda efter samtliga i yrkesgruppen.

Yrkesgrupp	Antal		Könsfördelning		Medellön (kronor)
	Kv	M	Kv	M	
Vård- och omsorgspersonal	418	24	8	2	21
Försäljare, detaljhandel, demon					21

De jämställdhetspolitiska målen

Boverket

RAPPORT 2015:23

Att bygga för en ökad jämställdhet
- exempelinsamling om jämställdhet i den byggda miljön

SYFTE OCH RESULTAT

Syftet med det här examensarbetet är att samla och tillgängliggöra praktiska exempel på hur man kan arbeta med arkitektur och plats utifrån ett genusperspektiv. Jag vill undersöka vad det finns för sådana metoder, kontextualisera och kommunicera dem vidare till arkitekter och arkitekturstudenter.

Resultatet av mitt projekt är ett till största delen teoretiskt arbete, men med en mindre designdel i form av en handbok där man i en mer kortfattad form kan ta del av exemplen. Jag vill med det här arbetet både lyfta frågorna och samla, visa och tillgängliggöra konkreta exempel på hur man kan arbeta med dem.

Vad kan det konkret innebära att arbeta med arkitektur utifrån ett genusperspektiv?

FRÅGESTÄLLNINGAR

Utifrån syftet ovan kommer utgångspunkten för mitt arbete vara: Kunskapen finns - hur ser vi till att den blir använd?

Mina huvudsakliga frågeställningar är:

Vad kan det konkret innebära att arbeta med arkitektur utifrån ett genusperspektiv?

Hur kan denna kunskap kommuniceras till arkitekter och arkitekturstudenter?

AVGRÄNSNINGAR

Mitt fokus ligger främst på vad som skulle kunna ses som det rent konkreta resultatet av ett genusperspektiv i exemplen. Jag kommer däremot inte, mer än sporadiskt, gå in på frågor som den kvinnliga arkitektens roll, eftersom det är ett så stort ämne att det skulle kräva ett eget examensarbete.

Jag har också valt att inte göra något regelrätt arkitekturprojekt i form av ett designförslag för en byggnad eller plats, eftersom jag vill fokusera på att samla och kommunicera kunskap.

METOD

Min metod är en kombination av *forskning på design* och *forskning för design* (*research on design* och *research for design*). Jag har utgått från existerande designexempel, men mitt mål med att analysera och sammanställa dessa har hela tiden varit att hitta vägar som kan ligga till grund för nya designprojekt. Även om genus- och jämställdhetsfrågor diskuteras mer och mer bland arkitekter, så är konkreta exempel på vad teorierna i praktiken kan resultera i sällsynta eller åtminstone inte allmänt kända. Det finns en hel del teoretiskt skrivet i ämnet, men man måste leta ganska aktivt, så en del av min metod har varit att göra just detta: leta i litteratur och rapporter, i arkitekturtidskrifter, i olika databaser för akademiska publikationer och intervjua personer som kan tänkas känna till exempel. Arkitekturhistorikern Despina Stratigakos beskriver i boken *Where are the Women Architects* att man kan behöva använda okonventionella metoder för att hitta exempelvis historiska kvinnliga arkitekter och deras projekt, eftersom de konventionella arkiven inte alltid varit intresserade av deras material (Stratigakos, 2016, s. 66).

Mitt letande har grundat sig i ett försök att hitta många olika exempel – exempel som motsvarar den indelning av ämnet arkitektur som görs på grundutbildningen och som också visar på det breda spektra av teman vi som arkitekter arbetar med: bostad, stadsrum, infrastruktur, estetik, den kreativa processen, deltagande och sociala frågor.

Eftersom exemplen svarar mot olika feministiska riktningar har jag valt att inte välja ett feministiskt perspektiv att betrakta dem utifrån, även om det hade gjort själva den teoretiska undersökningen tydligare och mer stringent. En del exempel utgår ifrån en mer traditionellt feministisk tanke om jämställdhet mellan kvinnor och män, medan andra har ett bredare perspektiv med en antirasistisk eller queerfeministisk strävan och arbetar mer ifrågasättande kring exempelvis könsroller. Jag har försökt bemöta detta genom att låta flera teoretiska perspektiv finnas med som en botten, men min undersökning har inte fokuserats på att teoretiskt analysera exemplen, utan på att sammanställa och sätta dessa i ett sammanhang på ett sätt som känns meningsfullt för att kunna kommunicera dem till målgruppen, arkitekter och arkitekturstudenter.

VIKTIGA BEGREPP

Nedan kommer förklaringar av några begrepp som kan vara bra att känna till för att diskutera genus och arkitektur i stort, men som framförallt är utvalda för att lättare kunna ta till sig resten av den här texten.

ARKITEKTUR

Arkitektur är ett brett begrepp som kan syfta på byggnader, den byggda miljön i bredare bemärkelse eller själva det teoretiska ämnet arkitektur som innefattar båda dessa och en mängd andra aspekter, som arkitekturhistoria och arkitekturteori. Den svenske arkitekturhistorikern Elias Cornell beskrev arkitektur som *"Estetisk organisation av praktisk verklighet."* I det här arbetet utgår jag ifrån arkitektur i dess bredaste form: som syftande på själva ämnet, på byggnader och den byggda miljön och också ibland kulturen kring arkitekturen och de normer och kulturella arv som där ingår.

JÄMSTÄLLDHET

Begreppet jämställdhet syftar på jämlikhet mellan kvinnor och män. Det svenska ordet jämställdhet började användas i början av 1970-talet när frågan om en lagstiftning mot könsdiskriminering kom upp. Nationalencyklopedin definierar begreppet som att "jämställdhet innebär att kvinnor och män har samma rättigheter, skyldigheter och möjligheter inom alla väsentliga områden i livet." (<http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/jämställdhet>) En kritik mot begreppet är att det inte tar fler perspektiv i beaktande, som trans- och queerperspektiv.

GENUS

Den amerikanska retorik- och litteraturprofessorn Judith Butler skriver i *Gender Trouble*, en av 1990-talets mest inflytelserika genusteoretiska böcker, att kön och genus inte med nödvändighet hänger samman (Miegel & Johansson, 2002, s. 158). Butlers teorier bygger på tanken att könsroller, eller genus, är konstruerade och performativt skapade (Butler, 2004, s. 208). Det innebär att det finns en distinktion mellan kön och genus, där genus inte är vare sig orsakat av könet eller så fast som könet verkar (Butler, 2011, s. 55). I Sverige introducerades genusbegreppet av Yvonne Hirdman, professor i historia. Enligt Hirdman skapar och upprätthåller varje samhälle ett ordningssystem där kvinnor och män tillskrivs olika uppgifter, roller och positioner. Genussystemet bygger på två principer, könets isärhållande och manlig överordning (www.jamstall.nu).

INTERSEKTIONALITET

Genus är inte den enda maktstrukturen som finns i samhället. Klass, etnicitet och sexualitet är andra exempel på maktstrukturer som påverkar vår vardag. Intersektionalitet handlar om att se hur flera av dessa samspelar. "En viktig utgångspunkt för intersektionella analyser är att människors erfarenheter, identiteter och möjligheter är givna utifrån en rad olika positioner i samhället som inte kan förstås isolerade från varandra." (Fast & Nilsson, 2013, s. 18).

SEPARATISM

Separatism innebär att bara personer som tillhör en viss grupp får vara med i det separatistiska sammanhanget. Separatism som metod har en lång historia och har använts av många olika grupper som inte tillhör normen för att samla sig och hämta kraft från varandra (www.maktsalongen.se). En viktig aspekt är att målet med separatismen inte är att skapa permanent uppdelade rum för olika grupper, utan att man ibland kan behöva ett slutet rum som bas för att sedan kunna ta steget ut och ta större plats eller kämpa för lika rättigheter i det öppna offentliga rummet.

“... to think about queer as dissonance is a way to understand more easily how queer disturbs the clear-cut. Dissonance appears time and again, and messes up the boundaries.”

(Bonnevier, 2007, s. 59).

QUEER

Queer är ett begrepp som dels kan användas för att beskriva ett förhållningssätt eller en rörelse som kritiserar normer kring kön och sexualitet (främst heteronormen), dels vara ett sätt att identifiera sig, och kan då till exempel syfta på könsidentitet, sexuell läggning och/eller förhållningssätt. RFSL beskriver queer som: “Ett begrepp som grundar sig i kritik mot idéer om normalitet i fråga om kön och sexualitet och hur vi placeras i olika kategorier som alla tar utgångspunkt i heterosexualitet och könsbinaritet som norm.” (www.rfsl.se).

Katarina Bonnevier skriver: “... to think about queer as dissonance is a way to understand more easily how queer disturbs the clear-cut. Dissonance appears time and again, and messes up the boundaries.” (Bonnevier, 2007, s. 59).

MODERNITET

Moderniteten är den samhällsordning som växte fram ur upplysningen, med grund i rationella/vetenskapliga principer, individuella fri- och rättigheter och etablerade politiska system. Inom flera humanistiska fält finns en feministisk kritik av moderniteten, som handlar om att den utgår från mannen och det maskulina, och alltså kan ses som maskulint könad. Exempelvis litteraturvetaren Rita Felski och designhistorikern Penny Sparke, baserar sina resonemang i detta. Felski argumenterar i *The Gender of Modernity* för att själva idén om moderniteten baseras på manliga symboler, och att dess symbolfigurer, såsom flanörer, vetenskapsmän eller Marx proletärer, är symboler för både modernitet och manlighet, och har sin arena i dåtidens manligt dominerade publika sfär (Felski, 1995, s. 2).

PERFORMATIVITET

Begreppet *performativitet* har under de senaste årtiondena blivit ett nyckelbegrepp inom humaniora, särskilt inom genusvetenskap genom bland annat Judith Butler. Performativitet syftar på handlingsaspekten hos ord (eller andra symboliska uttrycksformer, t.ex. rituella eller teatrala uppföranden) och deras effekt. Det handlar inte främst om det som ord *betyder*, utan om det de *gör* eller *uträttar*, deras verkan. Ett typexempel från arkitekturen skulle kunna vara ordet *byggherre*, som idag oftast *betyder* något i stil med ”en grupp människor som representerar ett byggföretag och har ansvar för en byggprocess”. Vad det *gör* är däremot något helt annat: det förmedlar en bild av att processen styrs av *en man*, och varje gång det används förstärks och manifesteras den bilden.

MODERNISM

Modernismen kan lätt blandas ihop med *moderniteten*, men där den senare syftar på hela den framväxande samhällsordningen är den tidigare en kulturell rörelse inom konst, arkitektur, musik i västerländsk kultur som växte fram under det sena 1800-talet och tidiga 1900-talet. Inom arkitekturen slog den igenom på 1920-talet, med organisationen CIAM (Congrès International d'Architecture Moderne) som sin ihärdigaste förespråkare. Modernismen var den dominerande ideologin inom arkitektur och stadsplanering under större delen av 1900-talet, och karakteriseras av en avskalad och geometriskt enkel arkitektur, fri från ornament, då det är själva formerna och konstruktionen ansågs stå för det arkitektoniska och konstnärliga värdet.

TEORETISK BAKGRUND

INGÅNG

I den bredare teoretiska basen av det här arbetet, såväl som i botten av mycket feministisk arkitekturteori, finns tankar från bland andra Judith Butler om att genus är socialt konstruerat, vilket inom arkitekturteorin inspirerat till att bland annat se arkitektur och plats som en arena där genus performativt skapas (Rendell, 2000, s. 232). En intressant fråga i synen på genus är om uttrycket förändras när kvinnor blir de som formger, eller om man ser kännedom om genus och makt som en kunskapsfråga, det vill säga alla kan ha eller inte ha denna kunskap oberoende av kön (Fast & Nilsson, 2013, s. 11). Jag har i min undersökning utgått från att det är en kunskapsfråga, men det hindrar inte att jag tror att vi kan få en intressantare bredd av uttryck om kvinnor får ta mer plats, som beställare, arkitekter, byggherrar, brukare och rent allmänt som konstnärliga subjekt. Och att det finns något intressant i att säga: Ja, det finns kvinnliga/normbrytande erfarenheter, och de kan se annorlunda ut, och de borde också få synas.

VAD ÄR FEMINISM?

Nationalencyklopedin definierar feminismen som *en social rörelse för jämställdhet mellan kvinnor och män* (www.ne.se). Mest korrekt kanske är att beskriva det som en samling rörelser – med målsättningen att alla oavsett kön ska ha samma rättigheter, möjligheter och skyldigheter.

Enligt den amerikanska filosofen Rosemarie Tong kan den feministiska teorin delas in i sju huvudriktningar: liberal feminism, marxistisk feminism, radikal feminism, psykoanalytisk feminism, existentialistisk feminism, socialistisk feminism och postmodern feminism (Miegel & Johansson, 2002, s. 160). Jag kommer inte gå närmare in på dem här, men det kan vara bra att känna till att det finns en bredd av feministiska idétraditioner och att deras fokus och lösningar kan skilja sig åt.

Man talar ibland också om första, andra och tredje vågens feminism. Den första vågen startade i mitten av 1800-talet och dominerades av kampen för lika rättigheter, som rätt till utbildning eller rätt till egen försörjning, och frågan om allmän och lika rösträtt. Den första vågen grundade sig mycket i den liberala feminismens ideal om frihet och juridiska rättigheter. Den andra vågen startade på 60-talet, och här fokuserades kampen mer på social och ekonomisk jämställdhet, eftersom endast juridisk sådan inte visat sig vara nog. Viktiga frågor var till exempel laglig rätt till preventivmedel och abort. Den tredje vågens feminism slog igenom på 90-talet och har handlat mer om intersektionell analys och diskussioner kring normer och huruvida kön och genus är kulturellt skapade, något som varit viktiga frågor i postmodernt feministiskt tänkande.

FEMINISTISK ARKITEKTUR- OCH DESIGNTEORI

Ur ett feministiskt perspektiv finns det ingen "objektiv" ståndpunkt att betrakta historien ifrån; den är aldrig neutral, utan färgad av vem som betraktar den. Därför är det också viktigt att tillkännage sin egen position och synvinkel (Hatt & Klonk, 2006, s. 145). Det som den traditionella arkitekturhistorien definierat som "arkitektur" har ofta varit byggnader designade av prestigefyllda arkitekter för rika och mäktiga beställare, vilka genom historien ofta varit män. Det är deras blick, urval och kriterier som har fått utgöra grunden för den historieskrivning vi är vana att betrakta som neutral.

Feministisk arkitekturteori handlade inledningsvis mycket om kvinnors uteslutning från arkitekturen, om att försöka lyfta fram kvinnliga arkitekters arbeten och deras kamp för tillträde till utbildningen och yrket (Rendell, 2000, s. 232). Ett feministiskt perspektiv handlar dock inte bara om att addera kvinnor till en redan skriven historia utifrån existerande begrepp - "Istället måste man analysera vilken betydelse kön har i forandet av dylika begrepp." (Ahrrenius, 2010, s. 10).

Två andra huvudfrågor har varit viktiga här: dels ett ifrågasättande av själva valet av material, det vill säga vilka objekt man väljer att studera, och dels av vilka intellektuella kriterier dessa tolkas utifrån (Rendell, 2000, s. 232). Detta innebar mer av ett ifrågasättande av den könade naturen hos själva arkitekturhistorien. En viktig del av detta har varit att inte bara byggnader av "the great male masters" ska ses som arkitektur. Istället har man lyft fram bostäder, hem, interiör- och textildesign – sådant som i traditionell arkitekturhistoria betraktats som trivialt och oviktigt.

TEORETISK BAKGRUND

MAKTEN ÖVER RUMMET

En viktig del i ett genusperspektiv på arkitektur och plats är alltså att inte se arkitekturen som neutral, utan som något som på olika sätt förmedlar ett samhälles strukturer och idéer, och som på ett konkret sätt påverkar hur människor lever sina liv.

Det finns en vanligt förekommande tanke bland arkitekter och planerare om att bara man planerar könsneutralt, så blir planeringen bra för både kvinnor och män. I många fall stämmer det inte. Ofta är *könsneutralitet* nämligen synonymt med *könsblindhet*, alltså en oförmåga att se att kvinnor och män fortfarande lever under olika betingelser och därmed kan ha olika erfarenheter och intressen. Ofta talar man exempelvis om den könsneutrala "medborgaren" (eller för den delen om den könsneutrala cyklisten, trafikanten och så vidare), men problemet är att eftersom vi lever i ett samhälle där mannen är norm är normen för medborgaren också ofta en man. Detta gör att kvinnor i större utsträckning än män lever i en fysisk miljö som snarare hindrar än underlättar för dem att klara sina dagliga uppgifter (Fast & Nilsson, 2013, s. 71). Vad man snarare bör eftersträva är *könsmedvetenhet*, för att se både kvinnors och mäns erfarenheter.

Hur ska man då angripa detta? Mycket av forskningen kring genus, jämställdhet och byggd miljö har tagits fram i ämnen som gränsar till arkitekturen, som designhistoria, planering, och urban historia. Här har det mer och mer växt fram en syn på arkitektur som del av en kontinuerlig rumslighet, som omfattar allt ifrån objekt och interiörer till regional och lokal planering (Rendell, 2000, s. 228). Detta innebär att även saker som design, inredning eller hur lokala samhällen är uppbyggda kan ge insikt om hur arkitektur och rum tolkas och upplevs. Detta vidgade arkitekturbegrepp ger en bredd av olika nivåer där frågor och problem som både är sociala och arkitektoniska kan angripas.

Några områden där kvinnors och mäns erfarenheter statistiskt sett skiljer sig åt, och som på olika sätt berörs av arkitektur och fysisk planering är:

Arbete och bostad – Kvinnor och män har statistiskt sett olika vardagsliv och använder det fysiska rummet på skilda sätt. Exempelvis arbetar kvinnor närmare bostaden och oftare deltid, vilket leder till olika behov och önskemål gällande utformningen av bebyggelsen.

Transporter – kvinnor reser mer kollektivt och män reser längre och har större tillgång till bil. Generellt gäller att kvinnor reser kortare sträckor än män, men de gör fler uppehåll på sina resor, vilket är en följd av att kvinnor ansvarar för en större del av det obetalda arbetet; handla, lämna och hämta barn, ta hand om gamla föräldrar och så vidare.

Upplevd trygghet - Kön är idag den mest utslagsgivande faktorn för om en person upplever otrygghet i det offentliga rummet eller inte; kvinnor upplever högre grad av otrygghet än män, och både kvinnor och män är rädda *för män*.

Obs! säger förtåt inte att kvinnor ska tycka om en viss typ av arkitektur, men att det finns estetik som anses "fin" resp. "ful", och att det fula ofta är lågt som i andra sammanhang kodas som feminint.

MAKTEN ÖVER DET ESTETISKA UTTRYCKET

I alla sammanhang finns normer, och saker som faller utanför dem. Men så länge inte någonting bryter mot normen är den ofta svår att se. Den byggda miljön är inte neutral eller fri från värderingar, utan reflekterar och förstärker tvärtom varje samhälles bilder av, och relationer till, kön, etnicitet och klass (Bonnevier, 2007, s. 17). Även abstrakta uttryck kommer med kulturella konnotationer.

Feministiska teoretiker som designhistorikern Penny Sparke har pekat på att vad som ses som neutralt och eftersträvarsvärt inom västerländsk visuell kultur är starkt präglad av idéer sprungna ur modernismen. Dessa modernistiska värderingar har haft stort inflytande på att skapa en form av kanon för "god design", på basis av vilken allt från bruksföremål till byggnader sedan bedömts som antingen "bra" eller "dåliga", långt efter den modernistiska erans egentliga slut (Sparke, 2010, s. 81). I dessa värderingar finns också en skarp gräns mellan god smak och kitsch som bidragit till att understryka och upprätthålla klass- och könsskillnader (Sparke, 2009, s. 123).

Det rör sig om en estetik formad utifrån värden och uttryck som traditionellt kodats som maskulina, sprungna ur modernitetens manligt dominerade publika sfär. De ideal som lyftes fram kom från manliga arenor, som den moderna fabriken, medan allt som kopplades till den feminint dominerade privata sfären negligerades eller helt förkastades. Att det vi är vana vid att se som bra/neutralt ofta samtidigt är maskulint kodat är en slutsats som även Fanny Ambjörnsson drar i kulturstudien Rosa, den farliga färgen, där hon beskriver hur starka feminina symboler – i hennes text färgen rosa – är något som bör undvikas om man som kvinna vill bli tagen på allvar (Ambjörnsson, 2011, s. 35). Detta innebär att den ojämlika maktrelationen där det manliga överordnas reproduceras.

DE JÄMSTÄLLDHETS- POLITISKA MÅLEN

Riksdagen har beslutat om mål för det arbete som bedrivs för jämställdhet i Sverige. Det övergripande målet för jämställdhetspolitiken är att kvinnor och män ska ha samma makt att forma samhället och sina egna liv. Utifrån detta arbetar regeringen efter fyra delmål:

- En jämn fördelning av makt och inflytande. Kvinnor och män ska ha samma rätt och möjlighet att vara aktiva medborgare och att forma villkoren för beslutsfattandet.
- Ekonomisk jämställdhet. Kvinnor och män ska ha samma möjligheter och villkor i fråga om utbildning och betalt arbete som ger ekonomisk självständighet livet ut.
- Jämn fördelning av det obetalda hem- och omsorgsarbetet. Kvinnor och män ska ta samma ansvar för hemarbetet och ha möjligheter att ge och få omsorg på lika villkor.
- Mäns våld mot kvinnor ska upphöra. Kvinnor och män, flickor och pojkar, ska ha samma rätt och möjlighet till kroppslig integritet (www.regeringen.se).

80%

*av de som använder
spontanidrottsplatser
i Sverige är killar.*

(Björnsson, 2015)

*Totalt lägger kvinnor ca
12 timmar och män ca
7 timmar i veckan på
obetalt hushållsarbete.*

(SCB, s. 37)

*I Sverige står
män för ca*

70 %

*av bilåkandet, medan kvinnor är
överrepresenterade bland de som
åker kollektivt och går.*

(Ståhle, 2016, 17 augusti).

STATISTIK

Om man vill förändra något, behöver man först känna till hur det ser ut nu. En bra utgångspunkt är helt enkelt statistik. Väl underbyggda siffror är svåra att argumentera emot, och utgör en bra grund både vad gäller att formulera ett problem, analysera det och gå vidare för att försöka hitta en lösning. När man har siffror på hur saker är, blir det helt enkelt lättare att diskutera hur man ska göra något åt dem.

I Sverige finns tillförlitliga siffror att tillgå kring det mesta, från brottsstatistik till lönenivåer och vem som använder vilka transportmedel. Statistiska Centralbyrån, SCB, är här en självklar källa. Ett bra verktyg eftersom den synliggör mäns och kvinnors olika levnadsmönster och levnadsförhållanden, och därigenom ger en bredare underlag för beslut och prioriteringar (*Jämställdhet på dagordningen*, s. 9) För att underlätta letandet samlar de vartannat år den senaste tillgängliga statistiken som rör jämställdhet och kvinnor och mäns levnadsförhållanden i skriften *På tal om kvinnor och män – lathund om jämställdhet*.

Ett bra exempel är en av utgångspunkterna i projektet kring Rosens röda matta: Att 80 % av de som använder spontanidrottsplatser i Sverige är killar. Utifrån det kunde man sedan börja diskutera ”okej, hur ska vi få dit fler tjejer?”.

ETT SÄTT ATT MÄTA

3 R-metoden

En enkel metod som tagits fram för att analysera en verksamhet ur ett jämställdhetsperspektiv är 3R-metoden, som utvecklats av Svenska Kommunförbundet (numera Sveriges Kommuner och Landsting).

De tre R:en står för följande:

- **Representation**

- I vilken omfattning är kvinnor och män representerade i beslutsfattande grupper?

- **Resurser**

- Hur fördelas pengar, tid, utrymme mellan kvinnor och män? Hur lokaliseras satsningar och vilka prioriteringar görs?

- **Realia**

- Vilka värderingar, normer och kvalitetsmål är det som styr en verksamhet? Vem eller vilka utgör normen i verksamheten? Vems behov tillgodoses i verksamheten? (www.jamstall.nu).

REPRESENTATION

Hur ser det då ut med representationen inom arkitektskrået? Av de omkring 3 000 personer i Sverige som 2007 hade en arkitektutbildning och bedömdes vara anställda inom ett yrke med en tydlig koppling till utbildningen, var männen i majoritet, 55 procent. Det kan förklaras av att männen är väldigt dominerande i den äldsta åldersgruppen, 50-64 år, där cirka två av tre är män. I den yngsta gruppen, 20-34 år är förhållandet nästan det omvända (SCB, 2010, s. 25).

Vad spelar det för roll vem som sitter i de beslutande rummen, som har makten i en bransch? I Sveriges byggindustriers styrelse är 2016 två av tretton personer kvinnor (<https://www.sverigesbyggindustrier.se/styrelse>). Detta är visserligen en klar förbättring från 2012 då det inte fanns en enda kvinna i styrelsen (Fast, S & Nilsson, S, 2013, s. 50). Andelen kvinnor i styrelser och ledningar för de stora bygg- och anläggningsföretagen var 2013 i snitt 18% (Fast, S & Nilsson, S, 2013, s. 50). Kvinnors byggforum beskriver det i boken Bygga på kvinnors kunskap kort och gott som att ”män bygger, kvinnor bor.” (von Schéele, 2004). Det innebär att män har stora delar av makten att forma de miljöer vi lever i, men att det är kvinnor i större utsträckning som står för att fylla dessa byggda strukturer med sociala och vardagliga funktioner.

RESURSER

En titt på jämställdheten i den absoluta arkitekttoppen gör det lätt att bli nedslagen. När Zaha Hadid fick Pritzkerpriset 2004, 24 år efter att det började delas ut, var hon första kvinnan någonsin att tilldelas det. 1991 hade dock Denise Scott Browns och Robert Venturis arbete belönats med priset – i form av att Robert Venturi *ensam* tilldelades priset för makarnas gemensamma

verk (Stratigakos, 2016, s. 54). Denise Scott Brown hade redan 1974 hållit ett föredrag om sexismen i arkitekteliten, som 1989 trycktes med titeln *Room at the Top? Sexism and the Star System in Architecture*, där hon kritiserade just branschens ensidiga fokus på manliga stjärnarkitekter, och hur detta uteslöt kvinnor. Pritzkerjuryns hantering av hennes och Venturis samarbete underströk minst sagt hennes argumentation.

Men hur fördelas egentligen makt, pengar och utrymme längre ner i hierarkin? I Sverige är nära hälften av de yrkesverksamma arkitekterna kvinnor – vad gäller ren representation ser det alltså ganska bra ut. Kvinnliga arkitekter som utexaminerades i Sverige 2015 hade dock en medelgångslön på nästan 2000 kronor mindre än sina manliga kollegor – 29 849 mot 31 698 kronor (*Din lön 2016. Lönestatistik inför lönesamtalet*, Sveriges Arkitekter, s. 6). Hur skillnaderna ser ut för de som arbetat längre går inte att följa eftersom resten av lönestatistiken inte är uppdelad efter kön, utan endast efter typ av anställning (offentlig eller privat sektor, hur länge man arbetat och så vidare).

REALIA

Vilka värderingar, normer och kvalitetsmål som styr en verksamhet är kanske den svåraste aspekten att mäta. Men frågorna ”Vem eller vilka utgör normen i verksamheten?” och ”Vems behov tillgodoses i verksamheten?” kan ändå ge en grund. Här finns förstås en mängd normer att titta på – estetiska, sociala, funktionsmässiga, normer som gäller miljön på arkitektkontoren och vem som arbetar där.

Arkitekturteoretikern Jane Rendell skriver:

“In architectural practice, many woman architects have chosen, and still choose, to remain invisible, preferring to operate as ‘architects’ and not to emphasize their female status (...) These female architects do not raise issues of gender in relation to their design work, except in the case of sex discrimination in relation to the nature and size of their commissions or their role at the office.” (Rendell, 2000, s. 228)

Varför är det så? Vad säger det oss om vad som ses som eftersträvänsvärt och inte i arkitektmiljöer?

Jaja, vi vet alla att det är
60% tjejer på
arkitektutbildningen,
men vad gör de?
Hörs de? Syns de?

Har de
the time
of their
lives
!??

EXEMPEL

För att undersöka vad man konkret kan göra för att jobba med genus i arkitektur och byggd miljö har jag samlat nio olika exempel där man gjort just det. Exempelen är verkliga projekt organisationer, som visar på sätt som ett genusperspektiv kan användas och har använts i praktiken. I vissa fall är projekten uttalat feministiska, i andra fall är det en tolkning man kan göra utifrån en viss läsning av dem. De är valda för att de behandlar arkitektur och rum utifrån någon form av genusperspektiv och på olika sätt ifrågasätter normer; sociala, estetiska, funktionsmässiga. Gemensamt för dem alla är att de på olika sätt sätter den kvinnliga eller normbrytande erfarenheten i centrum, som grund för frågeställningar, process eller designlösningar. För att lättare kunna få en överblick är exemplen uppdelade i tre grupper: byggnad, planering och process. Många av dem överlappar dock flera av kategorierna.

BYGGNAD

1. QUEER PLAN

Ex. EI 027

2. BYGGA PÅ KVINNORS KUNSKAP

Ex. Athenabostäder

3. NORMBRYTANDE ESTETIK

Ex. Går du ofta hit, eller

PLANERING

4. RIKTAD PROCESS

Ex. Rosens röda matta

5. VÄNDA TRAFIK-MAKTORDNINGEN

Ex. Feministisk snöröjning

6. PLANERA FÖR TRYGGHET

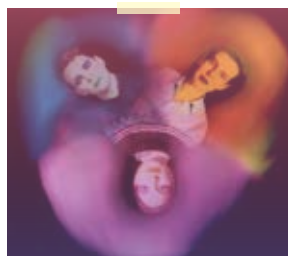
Ex. Co-Designing Safety

PROCESS

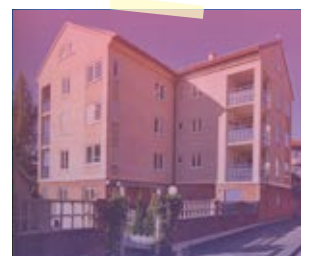
7. INTERSEKTIONELL PROCESS

Ex. Playan

8. BILDA GRUPP

Ex. MYCKET

9. ÄGA PROCESSEN

Ex. Athena Experiment

I.

QUEER PLAN

Bakgrund: straight byggtradition

Arkitekturen betraktas ofta som en neutral bakgrund, en form av objektiv fond till subjektiva mänskliga aktiviteter. Men den är inte neutral eller fri från värderingar, utan reflekterar och förstärker tvärtom varje samhälles bilder av, och relationer till, kön, ras och klass (Bonnevier, 2011, s. 17). När vi bygger bostäder bygger vi automatiskt för den typ av relationer vi tänker oss ska ta plats i det byggda – vi föreställer oss de människor som ska bo där, möten och sysslor som ska äga rum och vad de har för relationer sinsemellan. 1800-talets borgerliga lägenheter var exempelvis uppdelade i en representationsdel mot gatan och en servicedel mot gården, något som speglar livet i den tidens borgarklass. Funktionalismens bostad var däremot uppbyggd av mer intima, men differentierade och funktionslåsta rum (Nylander, 1999, s. 75). Idag planeras de flesta bostäder för kärnfamiljen – mamma, pappa, kanske två eller tre barn. Kvinnors byggforum

"Gender is repeatedly inscribed in architecture as two stable categories, if not always as bluntly as in the public bathroom."

(Bonnevier, 2011, s. 37).

tillhör de som påpekat det skeva i detta, då det är en familjesammansättning som endast utgör 20 % av hushållen (von Schéele, 2004, s. 18). I allt det vi bygger skrivs implicita förväntningar in på vilka sociala strukturer en byggnad ska härbärgera, och en av dessa är kön. Kön skrivs gång på gång in i arkitekturen som två stabila kategorier, ibland subtilt, ibland tydligt som i exempelvis uppdelningen av offentliga toaletter (Bonnevier, 2011, s. 37).

Ex. E1027

Ett organiskt hem

Eileen Grays fritidshus från 1924 brukar ofta nämnas som exempel på normbrytande arkitektur. Huset, beläget i Roquebrune-Cap Martin på franska Rivieran, ritades och byggdes av Gray åt henne själv och hennes älskare, arkitekturkritikern Jean Badovici. Gray vände sig emot le Corbusiers idé om ett hem som något statiskt, ”en maskin att bo i”. Ett hem skulle enligt Gray snarare vara en levande organism, någonting änderingsbart och organiskt, designat efter det liv som levdes där.

Huset har två våningar i suterräng, båda med dörrar ut mot trädgården. Gray kallade dem ”övre och undre bottenvåningen”. På ”undre bottenvåningen” finns ”friends room”, ”maids room”, ”gardeners room”, toalett och förråd. På ”övre bottenvåningen”, det vill säga det egentliga entréplanet, finns vardagsrum, terrass, badrum, toalett, kök och en dold kammare med balkong.

Analys: “Architecture of a ‘nonstraight’ position.”

Som en av den tidiga modernismens ikonbyggnader är E1027 en etablerad del av 1900-talets arkitekturhistoriska kanon, men det finns också en annan tolkning av byggnaden, som en plats för iscensättandet av queera livsstilar, något som Katarina Bonnevier beskriver i sin avhandling *Behind Straight Curtains*. En viktig bakgrund för den queera tolkningen av E1027, är den miljö i Paris Gray tillhörde och verkade i under 1900-talets första årtionden. Paris var vid den här tiden en sorts huvudstad för samkönad kärlek mellan kvinnor, och den lesbiska scenen var ledande inom tidens konstnärliga och litterära avant garde (Bonnevier, 2011, s. 44).

1923 hade Gray ställt ut ett verk på Salon des artistes Décorateurs, ett rum hon kallade *Budoir*

“No simple norm decides what kind of space this is. That which is being performed in the space, with the help of the architecture, decides what space it is.”

de Monte Carlo, som skulle komma att tjäna som form för vardagsrummet i E1027. *Budoir* är alltså ursprungligen ett litet damrum, i fransk borgerlighet det första rummet helt för kvinnligt bruk (en maskulin motsvarighet skulle kunna vara rökrummet eller kontoret). *Budoiren* är inte bara intim, utan också till viss del sexuellt laddad, en del i den kvinnliga intima sfär som i den framväxande modernitetens Europa kontrasterades mot den publika sfär som tillhörde mannen. Det Gray gjorde med sin queera *budoir* är att hon tog det strikt intima, sexuellt laddade och slutna feminina rummet och öppnade upp det, lät det vara både husets mest publika och intima rum. Det innebär att publikt och intimt möts på ett sätt som blandar upp gränserna för genus så som de brukade skrivas in i arkitekturen (Bonnevier, 2011, s. 38).

Vardagsrummet är alltså centralt i Grays villa, både rumsligt och idémässigt. Det är både det rum man först träder in i som gäst – och samtidigt det mest intima, med en väl tilltagen dagbädd som den centrala möbelen. Huset skulle enligt Gray själv ”assure the user liberty, rest and intimacy”. Men det queera hos E1027 ligger inte bara i det öppna, utan också i det som är dolt, som kammaren på övre plan som ligger skymd från vardagsrummet, och den dusch som är dold bakom en skärm i samma färg som väggen i vardagsrummets hörn. Katarina Bonnevier refererar till det som “architecture of a nonstraight position.” (Bonnevier, 2011, s. 43), och skriver: “No simple norm decides what kind of space this is. That which is being performed in the space, with the help of the architecture, decides what space it is.” (Bonnevier, 2011, s. 40).

Reflexione

E1027 belyser normer genom att visa på det som bryter dem. Det är ett exempel som kan läsas queerfeministiskt och som genom att luckra upp gränserna mellan kategorierna "kvinnligt" och "manligt" ifrågasätter byggda såväl som sociala strukturer. Kanske kan denna uppluckring av gränser öppna upp för det som Gray själv verkar ha önskat i sin villa, ett mer organiskt, mindre förutbestämt, nyttjande av hemmets olika rum: att performativt skapa olika rum genom att leva i dem.

Fördjupad läsning:

Behind Straight Curtains, Towards a Queer Feminist Theory of Architecture,
Katarina Bonnevier

* Foto: Gordon Watkinson

2.

BYGGA PÅ KVINNORS KUNSKAP

Bakgrund: Levd erfarenhet

Annika Scheele skriver i antologin *Bygga på kvinnors kunskap* att kvinnor oftare ställer arkitektoniska krav som uttrycks i sociala och psykologiska termer, eftersom de i högre grad än män är ansvariga för relationer mellan människor, för omsorg och vård, fostran och undervisning (Scheele, 2004, s. 77). Historiskt har kvinnor haft ansvar för hem och barn, omsorg och mänskliga relationer. Och även om vi inte tycker att det *borde* vara så visar statistiken att kvinnor fortfarande gör majoriteten av det obetalda arbetet i och omkring hemmet.

Ett genomsnittligt vardagsdygn lägger kvinnor exempelvis i snitt ca 1 timme mer på obetalt hushållsarbete än män (SCB, 2016, s. 35). Totalt lägger kvinnor drygt 12 timmar i veckan mot mäns 7 timmar (SCB, 2016, s. 37). Kvinnor tar också ut en markant större del av föräldrapenningen, 78 % mot mäns 22 % över barnets första 8 år (som är så länge man har på sig att ta ut den) (SCB, 2016, s. 39). Dessutom ansvarar kvinnor i hög grad för den samordning och planering som krävs för att styra upp och samordna olika uppgifter och scheman för övriga familjemedlemmar (Sangregorio, 2004, s. 38).

"Vanliga invändningar mot vårt resonemang är att vårt sätt att tänka inte är förbehållet kvinnor och att det inte är nytt. Vi frågar oss då varför de kvaliteter vi värnar om, som hållbarhet och brukaranpassning, fortfarande betraktas som dyra tillägg och inte som självklara utgångspunkter."

(Larsson, 2004, s. 10).

Statistiskt sett kan man alltså se att det finns vissa erfarenheter som kvinnor *som grupp* i högre utsträckning delar. Det här exemplet handlar om att värdera den kunskap som kommer ur dessa erfarenheter.

Ex. Athenahusen

Vardagserfarenhet i detalj

Ett projekt där kvinnliga vardagserfarenheter fått utgöra en viktig del är bostadsprojektet Athenahusen i Örebro. Husen byggdes inför bomässan Bo92 av det nystartade företaget Athena Experiment AB. Ägare, byggherre, förvaltare och konsulter var alla kvinnor. Utgångspunkt var kvinnors erfarenheter och kunskaper om vad som är en väl fungerande bostad.

Husen består av ett trettiootal hyreslägenheter fördelade på två femvånings stjärnhus. Målet i projektet var att skapa ett socialt och hållbart livslångt boende. Trapphusen såväl som gården är utformade för att rymma vardagens sociala möten, de förra extra ljusa och rymliga, den senare planerad för gemensam skötsel med bland annat odlingslotter. Entré i markplan gör tillgängligheten hög, och varje lägenhet delar ”förstuvist” inne i trapphuset med sin granne, ett utrymme där man också kan ha barnvagnar, brevlåda och ytterskor.

De större lägenheterna har en groventré som kan göras om till våtrum eller förråd. Kök och badrum är större än vanligt medan vardagsrummen är mindre. Förvaringsutrymmena är fler och rymligare än de brukar vara i motsvarande lägenheter och stor vikt har lagts vid detaljer som förenklar och höjer kvaliteten på vardagssysslor; fönster ovanför köksbänken, höj- och sänkbar arbetsbänk, skåp upp till tak och plats för sopsortering. Vägghängd badrumsinredning underlättar städningen.

Analys: se kvinnors kunskap

Athenahusen är ett tydligt exempel på hur man kan skapa bättre designlösningar genom synliggöra kvinnors erfarenheter och helt enkelt uppvärdera och använda sig av kunskap som redan finns. Inte bara för kvinnors skull, eller för att det är kvinnor som ska göra jobbet, utan för att saker

Exemplet handlar inte främst om att ifrågasätta könsroller, utan om att lyfta fram könskodade erfarenheter som inte alltid värdesatts.

ofta blir överlägset bäst om man lyssnar på den som har någon erfarenhet av dem – till gagn för alla. Det handlar om att synliggöra kunskap som inte alltid värderas så högt, och som inte alltid fått det genomslag i den byggda miljön som vi skulle vinna på om den hade. Det är en sorts samlad användarkunskap som behöver tas tillvara och omsättas i program, ritningar och anvisningar för bostäder som är bra för alla, oavsett kön (Larsson, 2004, s. 10).

Den vägghängda badrumsinredningen som underlättar städningen är ett typexempel på hur erfarenheten från någon som faktiskt har städat ett badrum kan omsättas i praktisk design – något som sedan har blivit standard då det helt enkelt är mest praktiskt. En som också haft stor del i det är arkitekten och forskaren Gudrun Linn, som 1985 i avhandlingen *Badrum och städning. Hur skall badrum byggas för att underlätta städningen?* granskade de svårstädade svenska standardbadrummen, och kom med förslag på nya bättre mått. Även hennes forskning bottnade i hennes egna erfarenheter från när hon fick småbarn och insåg hur onödigt krångligt och tidskrävande familjens badrum var att städa, trots att det var helt nyproducerat (<http://arbetet.se/2009/02/26/gudrun-linns-forskning-pverkar-hela-byggsverige/>).

Kvinnors byggforum skriver: ”Vanliga invändningar mot vårt resonemang är att vårt sätt att tänka inte är förbehållet kvinnor och att det inte är nytt. Vi frågar oss då varför de kvaliteter vi värnar om, som hållbarhet och brukaranpassning, fortfarande betraktas som dyra tillägg och inte som självklara utgångspunkter.” (Larsson, 2004, s. 10).

Reflexion

Exemplet handlar inte främst om att ifrågasätta könsroller, utan om att lyfta fram könskodade erfarenheter som inte alltid värdesatts. På det sättet svarar det på en mer klassisk feministisk fråga om jämställdhet mellan kvinnor och män. Det understryker vikten av att fråga sig vems perspektiv man utgår ifrån, och vad det kan finnas för konkret användarkunskap och erfarenheter som på grund av detta missas.

Fördjupad läsning:

Norm & Form. Att förstå makt och rum ur ett genusperspektiv, från kritisk analys till strategi, Sara Fast, Sofi Nilsson

Bygga på kvinnors kunskap, Barbro Larsson (red).

* Foto: Carl Darenlind & Karolina Wendel

3.

NORMBRYTANDE ESTETIK

Bakgrund: Maskulin estetisk norm

Inom bildkonsten, men också inom design, mode och andra kulturområden har det sedan 1900-talets mitt funnits en feministisk rörelse som använt den kvinnliga eller normbrytande erfarenheten i sin konst och estetik. Ett typiskt exempel inom grafisk design på senare tid är tidskriften BANG.

Ett av många exempel från konsten är Judy Chicagos *The Dinner Party* från 1979, som fungerar som en symbolisk tolkning av västerländsk kvinnohistoria, där handmålade porslinsställrikar med vulvaliknande motiv längs ett triangulärt middagsbord lyfter fram 39 mytiska och historiska kända kvinnor. Eller Cindy Shermans fotokonst där hon sedan 70-talet, ofta med sig själv som modell, undersökt olika kvinnobilder.

Detta har byggt på en insikt om att premisserna för vad som är och anses vara konst inte är neutrala, utan präglade av det samhälle som frambringat dem. Den feministiska konstteorin har handlat mycket om att analysera vilken betydelse kön haft i att forma dessa premisser (Arrhenius, 2010, s. 10). Här finns också en diskussion om hur kön skapas och manifesteras genom symboler i den visuella kulturen omkring oss. En av dem som

*"Detta till skillnad
från det ljusa,
färgglada och brokiga,
som associerades
med irrationalitet,
känslsamhet och
– i förlängningen –
kvinnors livsvärld."*

(Ambjörnsson, 2011, s. 88).

beskriver detta är som tidigare nämnts den brittiska designhistorikern Penny Sparke, som i boken *As Long As its Pink – The Sexual Politics of Taste* skriver om design och smak utifrån ett genusperspektiv. Hennes analys handlar om hur smak och makt samspelar, och hur olika estetiska uttryck kodas och värderas utifrån en sorts maskulin kulturell kanon med rötter i modernismen. Sparkes utgångspunkt är att den modernistiska estetikens är maskulint kodad, bland annat genom att den har sina rötter i maskulina publika sfären, och att denna estetik tagit plats på bekostnad av alla visuella uttryck som förknippats med den intima sfären, och i förlängningen femininitet.

Ex. Går du ofta hit, eller

Att pelarna överhuvudtaget finns där vidgar spektrat för vilka uttryck som kan få finnas i just det offentliga rummet, gör fler tankar möjliga.

Färgglada pelare

I gränslandet mellan arkitektur och konst finns exempel på vad en arkitektur som bryter könskodade normer skulle kunna vara. Ett finns utanför stadsbiblioteket i Göteborg. Skulpturen *Går du ofta hit, eller*, från 2014 består av tre 330 cm höga pelare som markerar bibliotekets entré. Materialet i de tre pelarna är gjutet brons som fabriksmålat i olika färger. Pelarna står utplacerade på en rad med några meters mellanrum, ett par meter ut från fasaden. Den längst till vänster är starkt hallonröd, den i mitten ljusgul och den längst till höger turkos. Till formen är de böljande och mjuka, som om de var klädda i ett tjockt tyg. Materialet är dock glatt och blankt, vilket snarare ger konnotationer till plast eller något liknande polykromt och följsamt formbart material.

Konstnären, Yvonne T Larsson är född 1952 i Karlstad och utbildade sig till skulptör vid Valand och Konstfack. Hon har under sin karriär arbetat i vitt skilda material, från järn och betong till textil och papper. Hon har även tidigare gjort stora offentliga verk varav flera i området omkring Göteborg, som *Ur väggen* från 2009, en skulptur i cortenstål och syrafast rostfritt stål på Axel Dahlströms torg (YvonneT Larsson.com, 2016).

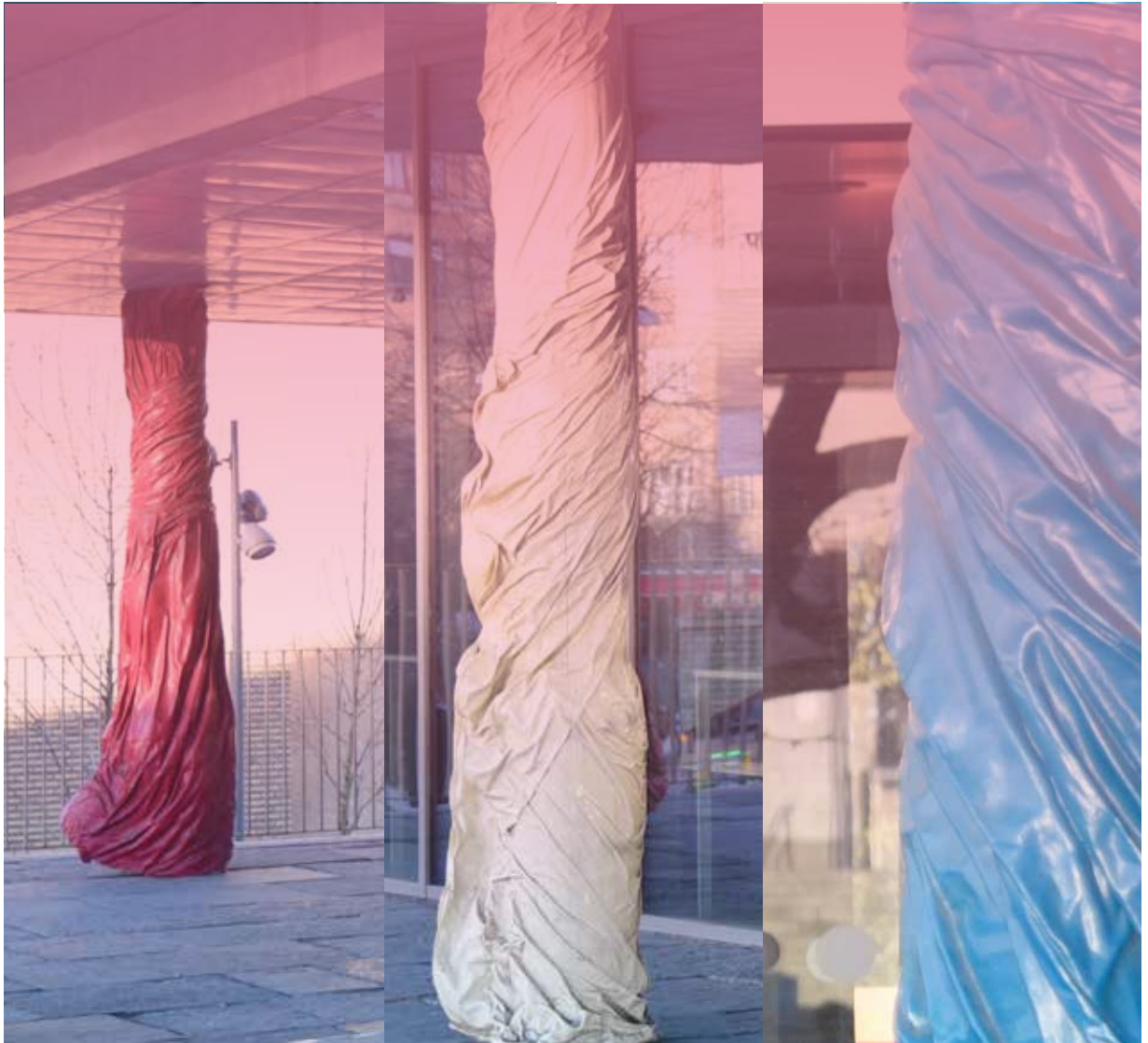
Analys: Estetik som motstånd

Hur ska man då tolka de tre pelarna? Jag analyserade dem i min C-uppsats i konstvetenskap och visade att de på flera sätt bryter mot de maskulina estetiska normer som har sina rötter i modernismen, både vad gäller bruket av färg och den symbolik de uttrycker genom sin form (Andersson, 2015).

Med sina tre starka och tydligt kontrasterande färgnyanser signalerar de framförallt att de är ”färgglada”. Konstnären själv kopplar detta till lekfullhet, femininitet, glädje och fest (YvonneT Larsson.com, 2016). Det är en koppling som också Fanny Ambjörnsson beskriver: ”Den avskalade mörka färgskalan har från 1900-talet och framåt allt tydligare associerats med respektabilitet, allvar och självbehärskning. Detta till skillnad från det ljusa, färgglada och brokiga, som associerades med irrationalitet, känslsamhet och – i förlängningen – kvinnors livsvärld.” (Ambjörnsson, 2011, s. 88).

Konstnären själv beskrev på sin hemsida hur hon valde att drapera pelarna för att göra entrén inbjudande och lekfull och ge associationer till glädje och fest. Hon ville också ge den släta fasaden rörelse och addera färg. Skulpturen är också tänkt att bilda ett lekfullt och feminint inslag i den annars stramt maskulina tegelarkitekturen runt Götaplatsen. (YvonneT Larsson.com, 2016). De starka påmålade färgerna bryter mot modernismens upphöjande av materialets renhet och ärlighet, där ornamentik och dekorativ påmålning av färg var bannlyst och materialet skulle representera endast sig självt (Sparke, 2010, s. 73). De tre kulörta bronspelarna ser ut att vara klädda i böljande tyg på ett sätt som för tankarna till gardiner eller draperier. I och med detta lyfter de fram en symbolik som för associationerna till inredning, hemmet, en estetik som främst förknippas med femininitet. De skulle genom detta kunna ses som ett exempel på strategin: ”Använda det feminina som en form av motkraft.”

Fanny Ambjörnsson beskriver i *Rosa, den farliga färgen* hur färgen rosa i abstrakt bemärkelse skapar olika rum, rum där människor känner sig mer eller mindre välkomna, att själva färgen kan användas för att tänja gränserna till dessa rum och kanske skapa en form av alternativa livsrum (Ambjörnsson, 2011, s. 216). På samma sätt fungerar pelarna i det relativt strama rummet kring bibliotekets entré: med sin närvaro förändrar de och öppnar upp det. Att pelarna överhuvudtaget finns där vidgar spektrat för vilka uttryck som kan få finnas i just det offentliga rummet, gör fler tankar möjliga.

Reflexion

Skulpturen påminner om att estetik aldrig är neutral, all estetik säger någonting, frågan vi måste ställa oss är vad. Normer kan vara svåra att se, men det som bryter dem framträder ofta tydligare, inom arkitekturen till exempel uttryck som kodas som tydligt feminina. De lyfter inte bara fram och påminner om värden som tidigare antingen förvisats till hemmet, negligerats eller helt förkastats, utan manifesterar också närvaron av en annan, parallell och feminin historia som aldrig fått ta plats och forma byggnader, gator och torg på samma sätt som den gängse, maskulina.

Fördjupad läsning:

As Long As It's Pink. The Sexual Politics of Taste,
Penny Sparke

Rosa, den farliga färgen, Fanny Ambjörnsson

Kunde de inte åtminstone låtit bli att måla dem?
Om estetiska normer i svensk samtidsarkitektur,
Filippa Andersson

*Foto: Wikipedia

PLANERING

4.

RIKTAD PROCESS

Bakgrund: Killars dominans i det offentliga rummet

Ett vanligt grepp i planering såväl som i deltagandeprocesser är att vända sig till "alla". Problemet med detta är att "alla" oftast har väldigt olika intressen av en plats, är olika mycket berörda och har olika möjlighet och vana att delta. Risker är att redan starka grupper och de som redan hörs och har tydligt definierade krav dominerar. Ett sätt att försöka förändra detta är att göra en tydligare analys av vem det är som påverkas av ett projekt, och sen specifikt bjuda in "dem det berör". Det innebär att man kan behöva fokusera särskilt på grupper som inte tar mycket plats i nuläget. Hur byggs och förhåller sig våra städer egentligen till de som inte tar så mycket plats eller aktivt rum i anspråk? Vad handlar stadsbyggnad om i förhållande till exempelvis tjejer? (Björnsson, 2013, s. 10).

För att kunna driva en jämställd planering behöver man ställa sig frågan om vilken kunskap vi har om killars och tjejers upplevelse av olika fysiska miljöer, såväl som vems kunskap den

"Vi vet sedan tidigare att spontanidrottsplatserna runt om i Sverige befolkas av 80 % män/pojkar och enbart 20 % flickor/kvinnor."

(Björnsson, 2013, s. 11).

befintliga fysiska planeringen baseras på (Simicic, 2015, s. 37). Vad gäller upplägget på själva deltagandeprocessen har tidigare forskning lyft fram *tidiga skeden* som en framgångsfaktor – att få vara med och formulera problemet snarare än att bjudas in för att tycka till om lösningen, något som ger möjlighet för deltagande att följa en process och få förståelse för avvägningar och hänsyn som ska tas. Även *kontinuitet, transparens och återkoppling* och *faktiska resultat* är framgångsfaktorer som här nämns (Bomble, 2013, s. 5).

Ex. Rosens röda matta

Separatistisk process

Bakgrunden till projektet Rosens röda matta var att en p-plats i anslutning till Rosengårdsstråket, ett stråk som ska binda ihop Rosengård och centrala Malmö, planerades för att bli någon form av spontanidrottsplats. De första skisserna var slentrianmässiga: kombinerade sportplaner, skate, graffiti. Det uppmärksammades dock att det finns en skevhet mellan killar och tjejers spontanidrottsutövning, idrottsutövning och föreningsliv, och man började fundera över vem det egentligen är vi planerar för. Statistik visade att 80 % av dem som använder spontanidrottsplatser i Sverige är killar (Björnsson, 2013, s. 11). Undersökningar i området visade att unga tjejer antingen vistades i bostaden eller i centrala delar av stan, medan killar mer rörde sig på de offentliga och semi-offentliga ytorna i området. Bara 10 – 20 % av besökarna på fritidsgården var tjejer. Endast 2 av 19 idrottslag var tjejlag. De offentliga rummen i stadsdelen beskrevs som problematiska utifrån makt och tillgänglighetsperspektiv (Simicic, 2015, s. 9).

Malmö stad valde då att göra en riktad process där man anställde 13 tjejer mellan 16 och 19 för att delta i att utforma ytan. I arbetet framkom många bra idéer och det blev tydligt att tjejerna efterfrågade fysiska aktiviteter av kulturell karaktär snarare än idrottslig. Sommaren därpå anställdes nya tjejer för att ordna aktiviteter på platsen med syfte att den skulle börja användas temporärt under projekteringen. De organiserade även en namntävling, ett sätt att förstärka de boendes känsla av ägarskap över platsen. En jury bestående av ungdomar, boende, fastighetsägare och kommuntjänstemän valde ut det vinnande förslaget, från en 12-årig tjej i området.

Analys: "Det tar lång tid att bygga en plats"

"Man kan ta en kille från Rosengård, men man kan inte ta Rosengård från en kille." (Björnsson, 2013, s. 10). Zlatancitatet markerar med stora bokstäver tunneln som leder in till Rosengård. Förutom att onödigt förstärka gränsen mellan stadsdelar har det en annan inneboende problematik: Det förstärker en bild av att området (såväl som den allmänmänniska erfarenheten av att komma någonstans ifrån, att växa upp) handlar om killar. Det är detta Rosens röda matta på något sätt får ses som ett svar på. Blev det då en framgång? En av de saker som beskrivs som lyckade i projektet är att man valt en yta som från början upplevdes som relativt neutral, det vill säga man "tog" inte direkt någon annans yta. Andra viktiga delar var att det fanns en tydlig målgrupp, som valdes baserat på en väl underbyggd analys, att man vågade använda sig av en experimenterande medborgardialog, och det de inblandade kallar för en "rosa taktik", det vill säga att rent visuellt och kulturellt koda ytan som en "tjejyta".

Mariana Simicic undersökte hur ytan används genom gåturer med olika barn i området. Två elvaåriga flickor, Aya och Lidija, ger uttryck för blandade känslor som kanske illustrerar svårigheterna med att ta plats i ett samhälle där makten tillhör någon annan, trots att man vill. En av flickorna säger: "Här vill man dansa och sjunga, som på ett bröllop eller en fest." (Simicic, 2015, s. 28). Men så berättar de ändå att "...så fort de blir färre på ytan kommer andra och jagar bort dem. Så länge de är i en stor grupp funkar det bra 'då är ytan vår' förklarar Aya och berättar vidare att de stora killarna brukar 'ta för sig' på kvällarna. Fram till midnatt är det bara stora killar på ytan. De vågar mer och de bestämmer över andra. Ofta är de arga och tjejerna blir rädda för dem." (Simicic, 2015, s. 27).

Kanske är det svårt att skapa en jämställd plats i ett ojämställt samhälle, men inte desto mindre är det viktigt att försöka. En viktig del i det är att kommunicera att tjejerna *borde* få ta plats i det offentliga rummet på samma sätt som killarna så självklart gör. För vad är egentligen alternativet?

Reflexion

Rosens röda matta handlar inte om att man i en jämställd värld gett tjejer en "extra" plats – det handlar om att markera att de ska ha en plats i det offentliga rummet överhuvudtaget. Den separatistiska processen måste ses i ljuset av detta: för att ge plats åt en grupp som inte traditionellt tagit/tillåtits ta den platsen är det en bra riktad åtgärd. En viktig del i processen var att låta de deltagande vara med från början, formulera syftet. Då blir deltagandet inte påklistrat i efterhand, utan något som formar projektet.

Fördjupad läsning:

Rosens röda matta. Stadsplanering på tjejers villkor, Moa Björnsson, Plan, (2013: 5-6), s. 10

Jämställda urbana aktivitetsytor för ungdomar – en fallstudie av Rosens röda matta i Rosengård, Mariana Simicic

* Foto: Moa Björnsson

5.

VÄNDA TRAFIKMAKTORDNINGEN

Bakgrund: ojämlik prioritering av trafikslag

”Vi måste inrikta oss på bilismen som en positiv faktor av stor betydelse för livsföringen. Vi måste... planera en bilstad.” sa Uno Åhrén på konferensen Bilstaden 1956 (Stähle, 2016, 17 augusti).

Och sedan 1900-talets mitt har vi i allt högre grad planerat samhället efter bilen. Idén om bilstaden var en stark bild i den modernistiska retoriken (se till exempel Le Corbusiers Plan Voisin från 1925), och fanns även som en del i den svenska folkhemstanken: framtidens medborgare åkte bil. Med stöd från politiker, ingenjörer, bil- och oljeindustri byggdes bilstaden ut under 1900-talet, i Europa, USA och senare också Asien (Stähle, 2016, 17 augusti). Bilstaden har fört med sig en infrastruktur där motorvägar delar stadsdelar och stora centralt belägna ytor upptas av parkering.

Bilfokuset har inneburit att bilens framkomlighet premierats på bekostnad av fotgängare, cyklister och kollektivtrafiksresenärer. Dessa trafikslag tilldelas olika plats och resurser, något som ytterst handlar om hur vi valt att strukturera rörelse i

*“Trafikmaktordningen i
den moderna metropolen
framträder sällan så
tydligt som dagen efter
ett rejält snöfall.”*

(Trafikmaktordningen, s. 28)

våra städer (Trafikmaktordningen, s. 8). Ett sätt att benämna denna hierarki bland trafikslag är Trafikmaktordningen.

I begreppet trafikmaktordningen ingår också en analys av *vem* som använder olika trafikslag, vilket innebär att konsekvenserna vårt sätt att prioritera får för olika personer synliggörs. Problemet är inte bara att olika trafikslag prioriteras olika, utan också att dessa används ojämnt så att prioriteringarna slår ojämnt, utifrån kön och utifrån ekonomi. I Sverige står män för 70 % av bilåkandet, medan kvinnor, barn och äldre är överrepresenterade bland de som åker kollektivt och går (Stähle, 2016, 17 augusti).

Ex. Feministisk snöröjning

Prioritera om

Ett tydligt exempel på saker som gjorts med analysen av trafikmaktordningen som grund gäller upplägget på snöröjning. Många kommuner har valt att lägga om sin snöröjning, så att man istället för att premiera biltrafik börjar med att se till att fotgängare och kollektivtrafik kan komma fram.

En av de första kommunerna som gjorde detta var Karlskoga, där man efter att ha analyserat kommunens snöröjning vid ett jämställdhetsprojekt beslutade sig för att göra om hela upplägget. Snöröjning verkar vid första anblicken vara ett högst könsneutralt område, men vid en närmare titt på konsekvenserna blir det uppenbart att så inte är fallet.

Ringleder och bilvägar röjdes först, ofta på natten, och sist av allt röjdes gång- och cykelvägar. Traditionellt mansdominerade domäner hade prioriterats, till exempel arbetsplatser med övervägande män anställda. Detta var inte något medvetet val, det var bara så man alltid hade gjort. Tjänstemännen i Karlskoga insåg att prioriteringarna fick olika konsekvenser för kvinnor och män, och ville göra någonting åt detta. Det man gjorde var att vända på prioriteringarna: gång och cykelvägar och busshållplatser prioriteras eftersom det är svårare att gå och cykla än att köra bil i snö. Förskolor prioriteras allra först, före 06.00 på morgonen, eftersom det är dit föräldrar åker innan de tar sig till jobbet på morgonen. Sen följer större arbetsplatser, kvinnosåväl som mansdominerade. Sen, när skolbarnen börjar vakna, kommer skolor och gångvägar som leder till dem (Fast & Nilsson, 2013, s. 45).

Analys: ett första steg mot jämlikare trafik

Att ändra upplägget på infrastruktur är i en handvändning låter sig inte göras – bilsamhället

*Resorna vi gör mellan
arbetet och hemmet är
ofta en stor del av den
tid vi tillbringar i stadens
offentliga rum, och mycket
tid går ut på att organisera
dessa förflyttningar.*

har vuxit fram under ett halvt sekel, och många av våra bostadsområden är planerade så att bil krävs. Ett bilberoende är inbyggt i själva strukturen.

Men den omvända snöröjningen visar att det redan idag finns mycket man kan göra. Resorna vi gör mellan arbetet och hemmet är ofta en stor del av den tid vi tillbringar i stadens offentliga rum, och mycket tid går ut på att organisera dessa förflyttningar (Fast & Nilsson, 2013, s. 93). Alltså finns det mycket att vinna på om de kan fungera bättre. Infrastruktur och snöröjning är ett område som kan tyckas könsneutralt, men trafikmaktordningen belyser att så inte är fallet. Men det var inte någon medveten nedprioritering av kvinnors transportsätt och resmål som gjorde att man tidigare la upp snöröjningen som man gjorde, bara gammal vana.

Om förändringen hade gjorts med motiveringen att kvinnor behöver skottade gång och cykelvägar till förskolan vore det att befästa bilden av kvinnan som huvudansvarig för barn. En utgångspunkt i vad som skiljer män och kvinnor riskerar att cementera ojämställdhet. Men om man istället utgår från själva aktiviteterna, den inbyggda ojämlikheten dem emellan och hur man kan förändra den, då har man utgått från en traditionellt kvinnlig erfarenhet, lyft upp den och gett den prioritet i planeringen, utan att bestämma vem det är som ska hämta på förskolan. (Fast & Nilsson, 2013, s. 44-45).

Reflexion

Exemplet handlar på ett sätt om att utgå från en traditionellt kvinnlig erfarenhet, lyfta upp den och ge den prioritet i planeringen, till gagn för det stora flertalet. Men det handlar också om att ifrågasätta vilka värden vi överhuvudtaget bygger vårt samhälle omkring: ekonomiska, sociala, ekologiska; tid och rörelse. Vad prioriteras när vi planerar för femtio eller hundra år framåt i tiden?

Fördjupad läsning:

Trafikmaktordningen, Korpen koloni förlag

Norm & Form. Att förstå makt och rum ur ett genusperspektiv, från kritisk analys till strategi, Sara Fast, Sofi Nilsson

*Foto: Niklas Tallqvist

6.

PLANERA FÖR TRYGGHET

Bakgrund: Kvinnors otrygghet i det offentliga rummet

Kön är idag den mest utslagsgivande faktorn för om en person upplever otrygghet i det offentliga rummet eller inte; kvinnor upplever högre grad av otrygghet än män, och både kvinnor och män är rädda *för män* (Alingsås kommun, 2010, s. 5).

Många kvinnor känner nog igen sig i uppmaningar som ”ta inte genvägen genom parken” – en tanke som blir så självklar att parken under delar av dygnet helt saknas på den mentala kartan, ens som en möjlighet. Forskning visar också att kvinnor i stor utsträckning själva tar ansvar för att inte drabbas av sexuellt våld genom att undvika potentiellt farliga rum (Fast & Nilsson, 2013, s. 72). Detta hindrar dem från att använda det offentliga rummet i samma utsträckning som män.

”Kvinnors rädsla för våld är oftast förknippad med rädslan för sexuellt våld, vilket de flesta kvinnor betraktar som det grävsta övergreppet. Hotet om sexuellt våld kommer från många håll i samhället och det är inte möjligt för kvinnor att veta vilken man som är farlig och vilken som inte är det.” (Listerborn, 2000, s. 11) Kvinnor

“It is proven that not only do women feel more unsafe than men, but women with another background than Swedish feel the most exposed.”

(Wilson, 2015, s. 13).

lär sig manövrera utifrån en ”tyst” kunskap om var, när och på vilket sätt det offentliga rummet är otryggt. Det är en ”tyst” kunskap som ingår i själva socialiseringen till kvinna.

Många kvinnor känner inte igen sig i beskrivningen som rädda, men kalkylerar ändå med risken att utsättas för våld (Fast & Nilsson, 2013, s. 72). Känslan av otrygghet är också i hög grad kopplad till etnicitet, där kvinnor med en annan bakgrund än svensk är de personer som upplever sig som allra mest otrygga (Wilson, 2015, s. 13).

Ex. Co-designing Safety

Genus och co-creation

I Josephina Wilsons exjobb från 2016 används genusperspektivet för att kunna fokusera på frågor om trygghet, med utgångspunkt i hur en dialogprocess kan användas för att stärka kvinnor i området och för att skapa fungerande publika rum där de känner att de har tillträde, och undersöka vad som behövs för att få omgivningen att kännas mer säker.

Projektet tar plats i området kring Siriusgatan i Bergsjön, ett bostadsområde med flerbostadshus byggt under miljonprogrammet. Området är omgivet av grönska – något som kan vara en tillgång, men på natten upplevs som otryggt och gör det svårt att länka samman området med gångvägar som känns säkra. En stor andel av befolkningen har utländsk bakgrund: 53,2 % av invånarna är födda utanför Sverige, och arbetslösheten är omkring 15 % (Wilson, 2015, s. 28).

Dialogprocessen gjordes i samarbete med bostadsbolaget Familjebostäder, tillsammans med en grupp från området, organisationen mammaforum som stöttar kvinnor som inte varit så länge i Sverige och som snart ska få barn. Kvinnor från föreningen deltog i sammanlagt tre workshops, där de bland annat fick visa vilka platser i området de upplevde som trygga respektive otrygga. De platser i området kvinnorna pekade ut som otrygga var de som var minst upplysta, och de som låg i anslutning till grönområdena och skogen, varav den senare helt saknar belysning (Wilson, 2015, s. 24). Kvinnornas allmänna känsla var att de inte går ut på kvällen om de inte måste. Kriminella aktiviteter är ett stort problem.

En tanke som funnits under projektet var att skapa någon form av mötesplats för både kvinnor och män, men det framkom under workshopsen att kvinnorna inte skulle känna sig bekväma med att använda en sådan lokal. Dock sänkades fortfarande någonstans för kvinnorna

i området att vara, så en del i designförslaget blev en mötesplats bara för kvinnor. Området projektet fokuserades på var det mellan spårvagnshållplatsen och husen, en yta som kallas Galaxen. Det viktigaste för att utomhusytorna skulle kännas tryggare var att samla rörelserna så att fler människor använde samma gångvägar, och bättre belysning.

Analys: en tryggare plats?

Några faktorer som utmärker trygga eller säkra platser är att veta var man befinner sig och åt vilket håll man ska gå, att se och att synas, att höra och att höras och att kunna springa efter hjälp om det skulle vara nödvändigt. Våldspådrag kan visserligen inte lösas av arkitektur och planering, men den fysiska miljöns utformning kan ha betydelse både för hur många brott som begås och hur orolig man är för att utsättas för brott (Fast & Nilsson, 2013, s. 71). En viktig strategi för att en plats ska uppfattas som trygg är många seende ögon, ”ögon på gatan” alltså att det finns andra människor som ser och ”håller koll” på platsen (Jacobs, 2005, s. 57). Det är också en del av det som det här projektet velat uppnå genom att samla rörelserna och ge fler målpunkter längs vägen.

Förslaget med en byggnad bara för kvinnor förlagd på torget, där vanligtvis mest män samlas, gör att det blir legitimt för kvinnorna att också röra sig där. Eftersom de ”neutrala” ytorna redan upplevs tillhöra männen kommer då förhoppningsvis torget upplevas som en plats där både män och kvinnor känner att de har tillträde.

Det finns en stor problematik i att dela upp det offentliga rummet i platser för män och platser för kvinnor, men om kvinnor inte upplever att det offentliga rummet överhuvudtaget tillhör dem kan ett separatistiskt rum ändå vara relevant – här handlar det om huruvida de överhuvudtaget ska ha *någon* plats. Den platsen blir åtminstone ett steg ut i det offentliga rummet, och förhoppningsvis kan den följas av fler.

Reflexion

Trygghet kan vara många saker, men det är en missuppfattning att färre människor på en plats skulle vara en av dem. Tvärtom: Ju fler människor som finns på en plats och ser vad som händer där, desto tryggare blir den. Det handlar om det som Jane Jacobs kallat "ögon på gatan", som också är en av de viktigaste strategierna i det här projektet. I ett öppet samhälle är det grundläggande att människor, oavsett kön, upplever sig ha tillgång till det offentliga rummet. Projektet visar på sätt som design kan göra skillnad.

Fördjupad läsning:

Co-designing Safety. Using Co-Creation Processes to Approach Gender and Safety Issues, Josephina Wilson

* Bild: Wikipedia

PROCESS

7.

INTERSEKTIONELL PROCESS

Bakgrund: Intersektionell analys

Intersektionalitet är en feministisk sociologiskt kritisk teori med hjälp av vilken man kan studera hur olika former av diskriminerande maktordningar samverkar i ett samhälle. Begreppet intersektionalitet myntades under slutet av 1980-talet av Kimberlé Crenshaw. Hon ville med begreppet kritisera genusforskningens tidigare försök att förstå kvinnor som ”bara” kvinnor. Hon menade att andra faktorer spelar in minst lika mycket, exempelvis etnicitet, ålder, klass eller funktionalitet.

I relation till arkitektur och planering kan ett intersektionellt perspektiv innebära att aktivt välja att ha marginaliserade grupper i åtanke när man bygger, och framförallt att bjuda in personer med olika erfarenheter och låta dem komma till tals direkt i processen. Det är också viktigt att tänka på att alla människor definierar sig utifrån många olika saker. Utgångspunkten i den intersektionella processen är tanken att samhällets ojämlika maktstrukturer direkt avspeglas i staden och dess byggda strukturer.

*Judith Butler skriver:
"Tanken om ett möjligt
liv är en lyx enbart för
dem som redan vet
att de är möjliga. För
dem som fortfarande
hoppas på att få bli
möjliga, är möjligheten en
nödvändighet."*

(Ambjörnsson, F, s. 214)

Ex. Playan

Bad för vem?

Vad skulle då ett planeringsprojekt baserat på en intersektionell analys kunna vara? I projektet Playan har arkitektgruppen MYCKET undersökt badande och badmöjligheter i Frihamnen i Göteborg. I platsens närhet finns en rollerderbyrink, en seglarskola och en liten stadsträdgård. Granne är också Raumbblabor Berlins bastu och runt omkring kommer Jubileumsparken så småningom växa fram. Det är alltså en centralt belägen plats med många gratisaktiviteter – men är den tillgänglig för alla?

För att undersöka detta bjöd man i processen kring Playan in grupper som det sällan specifikt byggs för: unga kvinnor, rasifierade kvinnor, unga hbtq-personer, personer utan starka ekonomiska resurser och personer med funktionsvariationer. De som deltog bjöds in bland annat genom kontakt med olika lokala föreningar, såsom en daglig verksamhet för nyanlända kvinnor i Lundby (Idéprojektet), en fritidsgård i Angered (GUTS) för tjejer med hela Göteborg som upptagningsområde, Gays In Angered (G.I.A.) där även unga transpersoner ingår, samt en funktionalitetsexpertgrupp sammansatt av Utopia. De fick också hjälp av Muslimska kvinnors idrottsförening (MKIF) med att ordna burkinis för de som ville ha det. Dessutom träffade de personer från ett härbärge på Ringön som drivs av Stadsmissionen, eftersom området ofta besöks av hemlösa.

I första fasen av projektet undersöktes badande tillsammans med de inbjudna i workshops som tog plats under det att deltagarna badade tillsammans. Under tiden talade de om hur olika rum påverkade badande och om vilka olika behov de badande hade. En mängd olika behov framkom som dels handlade om vad som behövdes för att det överhuvudtaget skulle bli möjligt för de olika grupperna att bada, till exempel möjlighet att byta om enskilt och möjlighet att ta sig ner i vattnet, men också vilka rum man trivdes i termer av ljus, färger och texturer, och vilka sociala aktiviteter man skulle vilja skulle kunde äga rum i samband med badet.

I mötet mellan grupper som sällan lyssnats på, genom samtal om erfarenheter som inte tidigare artikulerats i detta sammanhang och genom kroppars utforskande av ett rum skapades ny kunskap som låg till grund för utformandet av Playan.

Utifrån denna undersökning ville MYCKET bygga en plats som inte vara anpassad efter en specifik grupp, utan en plats där människor med olika behov skulle kunna mötas och bada tillsammans med varandra. Det som byggdes blev en urban strand, en *Playa*, med sand och trädäck, picknickbord, bänkar och offentliga grillar. MYCKET menar att projektet syftar till att initiera ”reparerande processer” där man genom rummet bygger fram positiva minnen och berättelser och där alla ska ha möjlighet att delta men där ingen ska känna sig ensam (www.mycket.org).

Analys: olika behov och det offentliga rummet

Genom att använda ett intersektionella perspektiv i planeringsprojektet lyckades MYCKET få tillgång till en bredd av erfarenheter, behov och önskemål som delvis tidigare varit okända för arkitekterna, och kanske även för deltagarna. I mötet mellan grupper som inte alltid får göra sina röster hörda, genom samtal om erfarenheter som inte tidigare artikulerats i detta sammanhang och genom kroppars utforskande av ett rum skapades ny kunskap som låg till grund för utformandet av Playan. Det sätt som man planerade sina workshops på gjorde också att man genom samtal i badandets samvaro kunde få fram ett annat underlag än man hade fått om man på ett traditionellt sätt bjudit in till ett möte, där samtalet får en annan form och där olika behov riskerar att ställas bredvid varandra utan att behöva brytas mot varandra.

Reflexion

Det är först när människor börjar använda ett rum eller en plats som man ser hur tillgängligheten fungerar. Processen bakom Playan visar ett sätt att gå tillväga: att helt enkelt bjuda in människor med olika erfarenheter och behov, och på ett förutsättningslöst sätt undersöka platsen och funktionerna tillsammans. MYCKET själva skriver: "Behoven är olika och spridda och det gäller kanske att, snarare än att skapa ett rum där alla kan samlas, skapa platser för folk att mötas jämte varandra." (www.mycket.org)

Fördjupad läsning:

www.mycket.org

*Foto: MYCKET

8.

BILDA GRUPP

Bakgrund: Myten om det ensamma geniet

Den typiska bilden av en skapande person har länge varit starkt färgad av idén om det ensamma geniet, präglad av 1800-talets genikult kring konstnärer och författare, vars kreativitet sågs som en mystisk och individuellt lysande kraft. Det är en bild av en hjältemodig, typiskt manlig figur definierad av kvaliteter som mod, oberoende, uthållighet och styrka – alltihop sådant som i västerländsk kultur kodats som maskulina drag (Stratigakos, 2016, s. 66). Dessutom en väldigt ensam och utsatt position, speciellt om man vill göra något som går emot rådande normer.

Ett alternativ, och en bra motstrategi, är förstås samarbete. Detta har länge på många sätt varit en viktig feministisk metod. Enskilda kvinnor har visserligen alltid kunnat vinna på att spela på manliga arenor på mäns villkor, men som grupp och i längden har kvinnors kamp för rättigheter, plats och ett uttryckssätt vunnit på att jobba med och inte mot varandra, liksom på att erkänna andra arbetsformer än hjältemodig individualism som mått på framgång.

*"Drömmarna blir större
när vi jobbar i grupp, tron
på det egna skapandet
starkare. Gruppens styrka
får oss att våga mer, känna
mer. Höras tydligare."*

(Konstkollektivet Bastuklubben).

Inom konsten har detta sedan åtminstone 60- och 70-talet varit en vedertagen typ av strategi, i Sverige representerad av exempelvis *Den nya kvinnogruppen* (med bland andra Kakan Hermansson) som består av sex kvinnliga konstnärer som arbetar tillsammans. Den Göteborgsbaserade feministiska gruppen *Bastuklubben* skriver i presentationstexten till utställningen *Fruentimmer – Ett sextigt samarbete* på Avenue hösten 2016: "Drömmarna blir större när vi jobbar i grupp, tron på det egna skapandet starkare. Gruppens styrka får oss att våga mer, känna mer. Höras tydligare."

Queerfeministiskt designkollektiv

Ett framträdande exempel på denna strategi i arkitektursverige är arkitektur- och designkollektivet MYCKET, som är ett samarbete mellan designern Mariana Alves Silva och arkitekterna och konstnärerna Katarina Bonnevier och Térése Kristiansson. Tillsammans försöker de utforska och förändra hur estetiska uttryck påverkar mänskliga aktiviteter utifrån ett intersektionellt, antirasistiskt och queer-feministiskt perspektiv. De är också starkt influerade av det teatrala och aktivistiska (www.mycket.org).

Rent konkret innebär det bland annat att de ordnar workshops och driver olika forskningsprojekt som undersöker maktstrukturer i den byggda miljön, som i forskningsprojektet Clubscenen, om nattklubben som queert rum. De bedriver även forskning på Arkitektur- och Designcentrum. En viktig del av deras arbetssätt handlar om att arbeta tillsammans som en grupp istället för att fokusera på individuella insatser.

Analys: det kreativa samarbetet

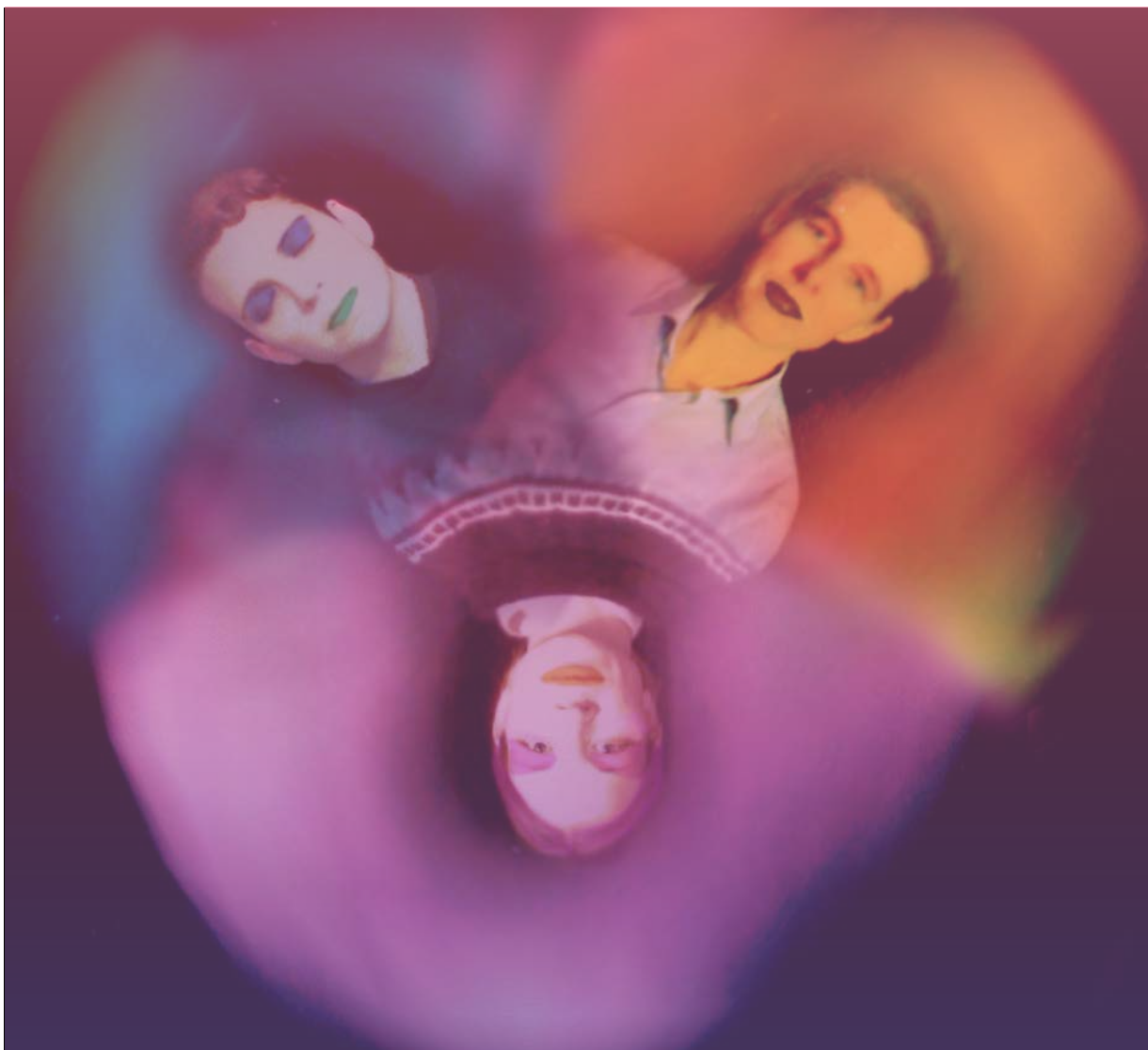
Att arbeta tillsammans kan vara ett sätt att utmana det individualistiska tänkandet inom arkitekturen såväl som i samhället. Det handlar om att jobba tillsammans med gemensamma verk, bygga på varandras styrkor, försöka motverka inre konkurrens och hierarkiska strukturer, peppa och stötta varandra istället för att bryta ner. Ensam är inte stark, och trygghet och uppbackning är ofta en mycket effektivare strategi för att våga vara kreativ och testa nya saker än motsatsen. En grupp behöver inte utesluta flera, snarare kan samarbeten föda och understödja varandra.

I den tidiga historieskrivningen om kvinnliga arkitekter försökte man ofta skriva de kvinnliga arkitekternas historia genom att anamma den befintliga genikulten, beskriva dem som kvinnliga

Men vad som skiljer MYCKET och de feministiska konstgrupperna från dem är att man där gjort samarbetet till metod, ett sätt för flera personer att jämlikt arbeta tillsammans och framhäva gruppen, istället för att gömma samarbetet och den gemensamma kreativa processen bakom en persons namn.

stjärnor istället för manliga, men ändå stjärnor, men detta innebar att man inte ifrågasatte idén om att den bästa arkitekturen skapas av ensamvargar. Det allmänna fokuset på heroisk individualism har också avskräckt arkitekturens historieskrivare från att beskriva samarbeten, som om ett erkännande av lagarbete på något vis skulle minska potten ära (Stratigakos, 2016, s. 66).

Men idén om att bra arkitektur skapas av ensamma stjärnor är helt enkelt inte sann – det understryks av att inte ens arkitekturens manliga stjärnor arbetat ensamma. Bakom deras framgångar ligger ofta täta samarbeten, men där historieskrivningen ljudlöst valt att negligera deras (kvinnliga) partners: Le Corbusier och Charlotte Perriand, Ludvig Mies Van Der Rohe och Lilly Reich, Frank Lloyd Wright och Marion Mahony för att nämna några. Här kan även nämnas de gifta par som är mer kända för sitt gemensamma arbete, som Alison och Peter Smithson eller Robert Venturi och Denise Scott Brown. Bakom namn som Rem Koolhaas och BIG döljer sig ofta en hel armé av hårt arbetande arkitekter. Men vad som skiljer MYCKET och de feministiska konstgrupperna från dem är att man där gjort samarbetet till metod, ett sätt för flera personer att jämlikt arbeta tillsammans och framhäva gruppen, istället för att gömma samarbetet och den gemensamma kreativa processen bakom en persons namn.

Reflexion

Ett exempel som handlar om att uppvärdera det kreativa samarbetet och den gemensamma kreativa processen. Om kraften i att bygga på varandras styrkor, arbeta med varandra istället för mot varandra. Då finns det också plats att inte alltid vara stark, men också att våga tänka friare, testa sina idéer. Som Konstkollektivet Bastuklubben skriver: "Gruppens styrka får oss att våga mer, känna mer. Höras tydligare."

Fördjupad läsning:

www.mycket.org

Bonnevier, Katarina, Alves Silva, Mariana, Kristiansson, Thérèse, "Manövrera runt och slå sönder", Bang, 2013: 2

*Foto: MYCKET

ÄGA PROCESSEN

Bakgrund: bristande makt och inflytande

Vad spelar det för roll vem som sitter i de beslutande rummen, vilka personer det är som har makten i en bransch?

I Sveriges byggindustriers styrelse är 2016 två av tretton personer kvinnor (<https://www.sverigesbyggindustrier.se/styrelse>). Detta är visserligen en klar förbättring från 2012 då det inte fanns en enda kvinna i styrelsen (Fast, S & Nilsson, S, 2013, s. 50). I styrelser och ledningar för de stora bygg- och anläggningsföretagen var 2013 andelen kvinnor i snitt 18% (Fast, S & Nilsson, S, 2013, s. 50). Kvinnors byggforum beskriver i boken *Bygga på kvinnors kunskap* den könsuppdelade byggbranschen kort och gott som att "män bygger, kvinnor bor." (Schéele, 2004). Det innebär att män har stora delar av makten att forma de miljöer vi lever i, men att det är kvinnor i större utsträckning som står för att fylla dessa

"Den andra chocken var byggsektorn i stort. Bara gruvindustrin är och var mer mansdominerad."

(Kärnekull, K, s 26)

byggda strukturer med sociala och vardagliga funktioner.

Spelar det då någon roll vem som bestämmer sålänge det som byggs är bra och de som köper det är nöjda? Visst ska väl kön inte spela någon roll, vem som helst borde kunna göra jobbet lika bra? Exemplet Athena experiment tyder på att det inte är riktigt så enkelt.

Ex. Athena experiment

Ett sätt att få inflytande?

Unikt för projektet Athena experiment var som tidigare nämnts att alla inblandade processen igenom – ägare, byggherre, förvaltare, konsulter – var kvinnor. Det kan låta banalt, men var något så ovanligt att det sågs som en form av experimentbyggande. Anledningen var att mässan BO92 i Örebro, som projektet var en del av, fokuserade på experimentellt byggande för att få fram nya sätt att främja hållbarhet och hållbara livsstilar. Athena-husen byggde på experimentet (!) ”bygga på kvinnors villkor.”

Det började med att kvinnor i byggbranschen inbjöds mer allmänt till BO92 som referensgrupp för att bevaka att utställningen byggdes ”med hänsyn till kvinnors krav och kunskap”. De inbjudna kvinnliga arkitekterna och konsulterna accepterade dock inte erbjudandet, då de tvivlade på att 18 hårt konkurrerande byggherreorganisationer skulle ta till vara på och än mindre betala för dessa kunskaper. Då inbjöds de istället att delta och tävla med ett eget förslag på samma villkor som de traditionella byggherreorganisationerna, helt enkelt att experimentbygga på mässan. Uppdraget formulerades: ”Bygga på kvinnors villkor.” (Schéele, 2004, s. 59).

Analys: De tre R:en

Kan då projektet ses som ett exempel på representation som metod, på varför det spelar roll? I inledningen till det här arbetet beskrevs en metod som SKL tagit fram för att mäta jämställdhet genom att titta på tre saker: representation, resurser och realia – de tre R:en.

Även om dessa inte nämns i samband med Athenaprojektet kan de ses som en utgångspunkt för att peka på några saker som uppnåddes i processen och projektet, och som skiljer det från liknande, mer traditionella projekt. För det

En rimlig fråga att ställa sig är att om skillnaden blir så märkbar när en process styrs av enbart kvinnor, vad innebär det då för vad som byggs att män är i majoritet på byggbranschens alla beslutande nivåer?

första var själva representationen i sig viktig – men kanske inte främst som ett mål i sig självt, utan som ett medel för att kunna driva igenom det som de inblandade uppfattade som viktiga kvaliteter. För att kunna göra det behövde de inte bara vara med, representerade, utan också ha möjlighet att utföra det de ville – resurser i form av ekonomiska resurser och makt över besluten som fattades, något de hade i den separatistiska process som var projektet.

Men kanske allra viktigast var att detta ledde till att de kunde förändra det som i 3R-metoden refereras till som realia – värderingar, normer, prioriteringar kring vad som värderas som viktigt. Det gjorde att traditionellt kvinnliga vardagserfarenheter fick stort genomslag genom hela processen och i att utforma slutresultatet. Sociala och ”mjuka” värden som annars kanske finns med i början av processen men sedan faller bort när mer hårda ekonomiska kalkyler styr prioriteringarna, fick ta plats projektet igenom, till skillnad från i mer traditionella processer där fokus oftare ligger på slutproduktion och dessa värden blir ofta bortrationaliserade med strikta ekonomiska argument (Fast, S. & Nilsson, S, 2013, s. 48). Med det inte sagt att dessa prioriteringar behöver bli orimligt dyra, snarare är det en fråga om hållbarhet och att saker ska fungera även på sikt. Redaktören för boken *Bygga på kvinnors kunskap*, skriver i sin inledning ”Vi är (...) förvissade om att ekonomi handlar om god planering och konsekventa, målinriktade prioriteringar.” (Larsson, s. 11).

Reflexion

Ett verkligt exempel på att representation gör skillnad. Men kanske inte främst att den gör skillnad i sig, utan att den gör skillnad om den leder till att också det som i 3R-metoden refereras till som resurser och realia förändras: attityder, värderingar, fördelningen av makt. En rimlig fråga att ställa sig är att om skillnaden blir så märkbar när en process styrs av enbart kvinnor, vad innebär det då för vad som byggs idag att män är i majoritet på byggbranschens alla beslutande nivåer?

Fördjupad läsning:

Norm & Form. Att förstå makt och rum ur ett genusperspektiv, från kritisk analys till strategi, Sara Fast, Sofi Nilsson

Bygga på kvinnors kunskap, Barbro Larsson (red.).

*Foto: Google Streetview

SAMMANFATTNING

EXEMPEL & REFLEKTIONER

Här följer en sammanfattning av de avslutande reflektionerna från de olika exemplen. Dessa kan läsas antingen separat eller som en del av arbetets slutsatser. Varje reflektion finns också under respektive exempelprojekt.

BYGGNAD

I • QUEER PLAN

EI 027 belyser normer genom att visa på det som bryter dem. Det är ett exempel som kan läsas queerfeministiskt och som genom att luckra upp gränserna mellan kategorierna "kvinnligt" och "manligt" ifrågasätter byggda såväl som sociala strukturer. Kanske kan denna uppluckring av gränser öppna upp för det som Gray själv verkar ha önskat i sin villa, ett mer organiskt, mindre förutbestämt, nyttjande av hemmets olika rum: att performativt skapa olika rum genom att leva i dem.

2 • BYGGA PÅ KVINNORS KUNSKAP

Exemplet handlar inte främst om att ifrågasätta könsroller, utan om att lyfta fram könskodade erfarenheter som inte alltid värdesatts. På det sättet svarar det på en mer klassisk feministisk fråga om jämställdhet mellan kvinnor och män. Det understryker vikten av att fråga sig vems perspektiv man utgår ifrån, och vad det kan finnas för konkret användarkunskap och erfarenheter som på grund av detta missas.

3 • NORMBRYTANDE ESTETIK

Skulpturen påminner om att estetik aldrig är neutral, all estetik säger någonting, frågan vi måste ställa oss är vad. Normer kan vara svåra att se, men det som bryter dem framträder ofta tydligare, inom arkitekturen till exempel uttryck som kodas som tydligt feminina. De lyfter inte bara fram och påminner om värden som tidigare antingen förvisats till hemmet, negligerats eller helt förkastats, utan manifesterar också närvaron av en annan, parallell och feminin historia som aldrig fått ta plats och forma byggnader, gator och torg på samma sätt som den gängse, maskulina.

PLANERING

4 • RIKTAD PROCESS

Rosens röda matta handlar inte om att man i en jämställd värld gett tjejer en "extra" plats – det handlar om att markera att de ska ha en plats i det offentliga rummet överhuvudtaget. Den separatistiska processen måste ses i ljuset av detta: för att ge plats åt en grupp som inte traditionellt tagit/tillåtits ta den platsen kan det vara en del i en bra riktad åtgärd. En viktig del i processen var att låta de deltagande vara med från början, formulera syftet. Då blir deltagandet inte påklistrat i efterhand, utan något som formar projektet.

5 • VÄNDA TRAFIKMAKTORDNINGEN

Exemplet handlar om att utgå från en traditionellt kvinnlig erfarenhet, lyfta upp den och ge den prioritet i planeringen. Men det handlar också om att ifrågasätta vilka värden vi överhuvudtaget bygger vårt samhälle omkring: ekonomiska, sociala, ekologiska; tid och rörelse. Vad prioriteras när vi planerar för femtio eller hundra år framåt i tiden?

6 • PLANERA FÖR TRYGGHET

Trygghet kan vara många saker, men det är en missuppfattning att färre människor på en plats skulle vara en av dem. Tvärtom: Ju fler människor som finns på en plats och ser vad som händer där, desto tryggare blir den. Det handlar om det som Jane Jacobs kallat "ögon på gatan", som också är en av de viktigaste strategierna i det här projektet. I ett öppet samhälle är det grundläggande att människor, oavsett kön, upplever sig ha tillgång till det offentliga rummet. Projektet visar på sätt som design kan göra skillnad.

PROCESS

7 • INTERSEKTIONELL PROCESS

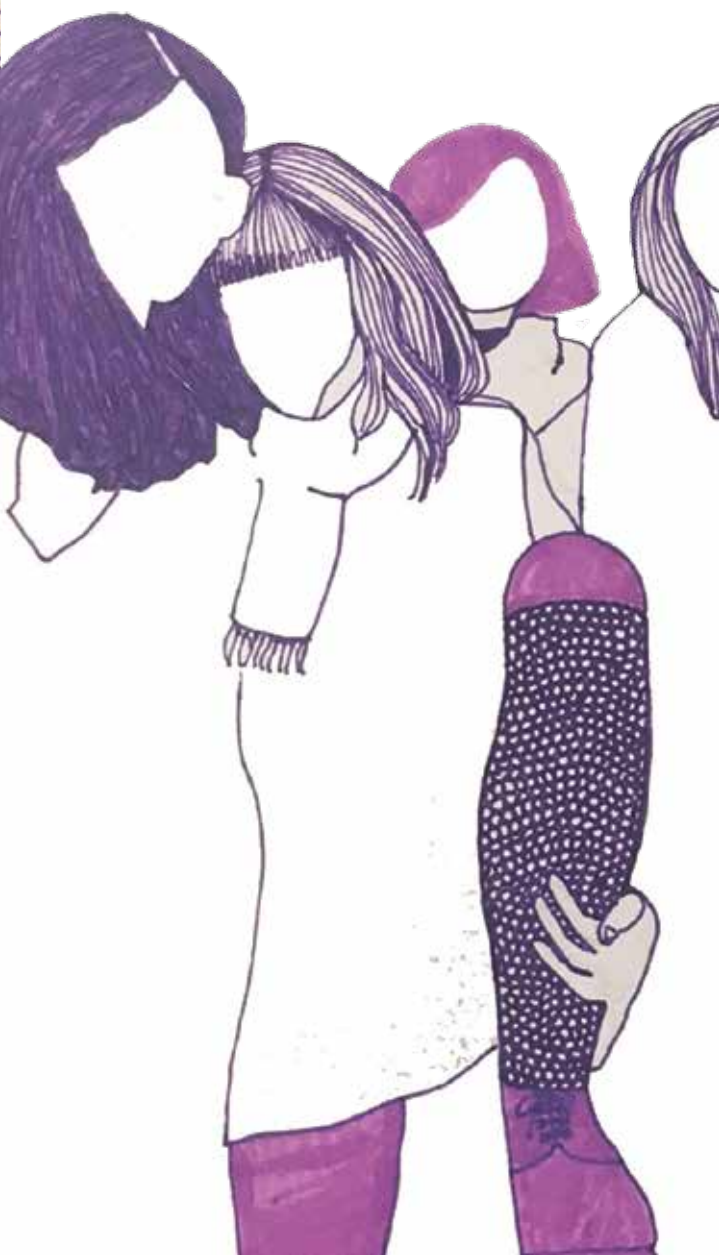
Det är först när människor börjar använda ett rum eller en plats som man ser hur tillgängligheten verkligen fungerar. Processen bakom Playan visar ett sätt att gå tillväga. MYCKET själva skriver: "Behoven är olika och spridda och det gäller kanske att, snarare än att skapa ett rum där alla kan samlas, skapa platser för folk att mötas jämte varandra. Det finns större möjlighet till att kunna delta över huvud taget i det offentliga rummet, om en får delta på sina villkor." (www.mycket.org).

8 • BILDA GRUPP

Ett exempel som handlar om att uppvärdera det kreativa samarbetet och den gemensamma kreativa processen. Om kraften i att bygga på varandras styrkor, arbeta med varandra istället för mot varandra. Då finns det också plats att inte alltid vara stark, men också att våga tänka friare, testa sina idéer. Som Konstkollektivet Bastuklubben skriver: "Gruppens styrka får oss att våga mer, känna mer. Höras tydligare."

9 • ÄGA PROCESSEN

Ett verkligt exempel på att representation gör skillnad. Men kanske inte främst att den gör skillnad i sig, utan att den gör skillnad om den leder till att också det som i 3R-metoden refereras till som resurser och realia förändras: attityder, värderingar, fördelningen av makt. En rimlig fråga att ställa sig är att om skillnaden blir så märkbar när en process styrs av enbart kvinnor, vad innebär det då för vad som byggs att män är i majoritet på byggbranschens alla beslutande nivåer?

SLUTSATSER

En ingång

Ingången till det här arbetet var ett sökande efter feminism inom arkitekturen. Min utgångspunkt har jag haft i konsten och konstvetenskapen, där det, liksom inom andra kulturella områden, funnits en feministisk rörelse i många år som på olika sätt använt den kvinnliga eller normbrytande erfarenheten till sätt att skapa faktisk konst eller ett sätt att tänka kring konst. Jag har frågat mig vad den motsvarande rörelsen skulle kunna vara inom arkitekturen. Finns det en? Vad gör den? Vad kan man göra för att bidra till den?

Resultat

Mitt mål har varit att utforska feministiska praktiker: Vad det finns för konkreta exempel på hur man kan jobba med det breda spektra av frågor vi som arkitekter arbetar med – bostad, stadsrum, infrastruktur, estetik, den kreativa processen, deltagande och sociala frågor – baserat i ett genusperspektiv eller en med en feministisk intention. Utifrån frågeställningarna ”Vad kan det konkret innebära att arbeta med arkitektur utifrån ett genusperspektiv?” och ”Hur kan denna kunskap kommuniceras till arkitekter och arkitekturstudenter?”, har jag både velat fördjupa och teoretisera erfarenheter och betydelser som annars ofta är osynliggjorda eller okända, och förenkla så mycket som möjligt för att

kommunicera detta på ett sätt som alla arkitekter och arkitekturintresserade kan ta till sig, utan att behöva ha några särskilda förkunskaper vad gäller genusteori och feminism. Metoden har varit en kombination av research on design (forskning på design) och research for design, (forskning för design), där en del av arbetet bestått av att leta efter praktiska exempel. En viktig del av slutresultatet är den handbok där alla exempel kortfattat presenteras, som inspiration och ingång till att kunna arbeta mer med de här frågorna.

Slutsatser

En slutsats jag drar av det arbetet är att exemplen inte var helt lätta att få fram. Eller kanske snarare: det fanns inte en uppsjö av exempel, utan jag har mer eller mindre tagit dem jag kunde hitta. Det är även i flera fall samma projekt som tas upp i andra liknande arbeten, som exjobbet Norm och form eller Boverkets rapport Att bygga för en ökad jämställdhet, eller i boken Bygga på kvinnors kunskap, och även samma som personer som jobbar med liknande ämnen, som Mia Andersson Ek och Carina Listerborn, tipsat mig om. I stor utsträckning är det också projekt jag själv redan kände till, och jag kan tänka mig att det gäller även för andra som är intresserade av jämställdhet i den byggda miljön. Till viss del kan det förstås vara ett problem att ta upp samma projekt igen, men jag har ändå valt att göra det eftersom mitt

mål hela tiden har varit att samla ihop en bredd av befintliga exempel på samma ställe, för att sedan kommunicera dem vidare. Här blir handboken ett viktigt sätt att binda ihop och förmedla dem, kanske särskilt till personer som inte redan kan en massa om ämnet. En annan viktig aspekt vad gäller innehållet är att det kan vara svårt att hantera det faktum att kvinnors och mäns villkor faktiskt inte är desamma, samtidigt som de bör och ofta förväntas vara desamma. Arkitekturen och planeringen måste både underlätta mäns och kvinnors vardagsliv så som de ser ut idag, och samtidigt möjliggöra en förändring inför framtiden. Detta är svårt då dessa två mål ibland kan stå i konflikt med varandra.

Under arbetet har jag upplevt att det varit bra att kunna botten i hur genusteori används inom en annan disciplin, konstvetenskapen, där det finns mer av en etablerad tradition av att betrakta problem ur den vinkeln. Egentligen tror jag att det hade kunnat vara vilket område som helst där det finns en sådan tradition – det viktiga är att det ger verktyg för att ställa frågor som jag inte upplever att jag lärt mig ställa inom arkitekturen. Det är nog den mest generella lärdomen och tydligaste forskningsstrategin jag tar med mig från det här arbetet: att man kan låna en annan blick, från ett annat fält, och testa att med den betrakta det som är ens hemmaarena, för då ser man också nya saker. Däremot har det varit svårt att hålla sig till ett konsekvent teoretiskt

perspektiv, som exempelvis ett queerfeministiskt perspektiv eller ett liberalt feministiskt perspektiv, eftersom projekten varit så olika och ofta svarat på helt olika feministiska inriktningar. Där har jag ändå valt att tumma på den teoretiska stringensen och hellre få med så många olika exempel som möjligt, men problematiken är ändå något jag tar med mig.

Vidare?

I den feministiska konstteorin har kunskapen om hur kvinnlighet konstrueras i bilden gett verktyg för att ställa liknande frågor till manligheten (Ahrrenius, 2010, s. 12). I den vardagliga arkitekturdiskursen utgår man istället ofta från att kön inte skulle ha någon som helst betydelse. Istället trycks det på att allt är neutralt. Alla positioner blir då också osynliga. Jag hoppas att jag med det här arbetet kan hjälpa till att synliggöra några av dem. Framförallt hoppas jag att jag har lyckats kommunicera att det finns projekt och sätt att praktiskt arbeta med de här frågorna – och att det finns ett språk för att tala om dem. Jag är så glad över alla uppmuntrande personer jag träffat under tiden jag arbetat med det här exjobbet, och jag hoppas att de och många andra kommer fortsätta skapa, hitta, berätta om och dela vidare nya bra exempel på arkitektur med genusperspektiv.

REFERENSER

OTRYCKTA KÄLLOR

<https://www.feministisktperspektiv.se/2014/01/30/skapar-rum-som-forenare-feminism-och-arkitektur/>

<http://www.mycket.org> 2016-11-22

<http://www.mycket.org/MYCKET> 2016-11-24

<http://www.jamstall.nu/verktygslada/3r-metoden/> 2016-12-06

<https://issuu.com/genusgruppenchalmersarkitektur/docs/fanzinetryck.issuu>

<https://www.sverigesbyggindustrier.se/styrelse>

<http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/feminism>

(<http://www.regeringen.se/sb/d/2593/a/14257>).

<http://www.rfsl.se/hbtq-fakta/hbtq/begreppsordlista/> 2016-12-04

<http://maktsalongen.se/separatism/> 2016-11-22

<http://www.do.se/om-diskriminering/skyddade-diskrimineringsgrunder>

<http://arbetet.se/2009/02/26/gudrun-linns-forskningpverkar-hela-byggsverige/>

TRYCKTA KÄLLOR

Ahrrenius, S. (Red.). (2010). *Feministiska konsteorier*. Stockholm: Raster.

Ambjörnsson, F. (2011). *Rosa – den farliga färgen*. Stockholm: Ordfront Förlag.

Björnsson, M. (2013: 5-6). Rosens röda matta. Stadsplanering på tjejers villkor. *Plan*, 10-15.

Bomble, L. (2013). *Hur går det? - februari 2013 - Hur fungerar medborgardialogen kring Lerum kommuns visionsarbete och arbetet med Pilot Gråbo?*. Göteborg: Chalmers Arkitektur.

Bonnevier, K. (2011). *Behind Straight Curtains, Towards a Queer Feminist Theory of Architecture*. Stockholm: Axl Books.

Bonnevier, K., Alves, M., Kristiansson, T. (2013, februari). *Manövrera runt och slå sönder. Bang, februari, 29-32.*

Boverket (2010). *Jämställdhet på dagordningen - Planera för ett tryggt och jämställt samhälle.*

Butler, J. (2004). *Genus ogjort*. Routledge.

Butler, J. (2011). *Genustrubbel. Feminism och identitetens subversion*. Göteborg: Daidalos.

Boverket. (2015). *Att bygga för en ökad jämställdhet – exempelsamling om jämställdhet i den byggda miljön*. Karlskrona: Boverket

Fast, S., Nilsson, S. (2013). *Norm & Form. Att förstå makt och rum ur ett genusperspektiv, från kritisk analys till strategi (Master's thesis)*. Göteborg: Chalmers Arkitektur.

Felski, R. (1995). *The Gender of Modernity*. Cambridge; Massachusetts: Harvard University Press.

Hatt, M., & Klonk, C. (2006). *Art History: A Critical Introduction to its Methods*. Manchester: Manchester University Press.

Jacobs, J. (2005). *Den amerikanska storstadens liv och förfall*. Stad: Bokförlaget Daidalos.

Listerborn, C. (2000). *Tryggare stad – kan man förändra rädslans platser?*. Göteborg: Stadsbyggnadskontoret.

Larsson, B (Red.). (2004). *Bygga på kvinnors kunskap*. Svensk Byggtjänst.

Miegel, F., & Johansson, T. (2002). *Kultursociologi*. Lund: Studentlitteratur AB.

Nylander, O. (1999). *Bostaden som arkitektur*. Stockholm: AB Svensk Byggtjänst.

Planka.nu (2011). *Trafikmaktordningen*.

Rendell, J., Penner, B, & Borden, I. (Red.). (2000). *Gender Space Architecture. An Interdisciplinary Introduction*. London: Routledge.

Simicic, M. (2015). *Jämställda urbana aktivitetsytor för ungdomar – en fallstudie av Rosens röda matta i Rosengård*. Alnarp: Institutionen för arbetsvetenskap, ekonomi och miljöpsykologi, SLU. Tillgänglig: http://stud.epsilon.slu.se/8687/1/simicic_m_151116.pdf

Sparke, P. (2010). *As Long As It's Pink. The Sexual Politics of Taste*. Halifax: The Press of Nova Scotia College of Art and Design.

Sparke, P. (2009). *Design och postmodernitet*. Stockholm: Raster.

Stratigakos, D. (2016). *Where Are the Women Architects?*. Princeton: Princeton University Press.

Stähle, A. (2016, 17 augusti). Snart får vi se bilismen i backspegeln. *DN Kultur*. Hämtad 2016-12-19, från <http://www.dn.se/kulturnoje/kulturdebatt/snart-far-vi-se-bilismen-i-backspegeln/>

Sveriges Arkitekter, 2016, lön 2016

Unwin, S. (2009). *Analysing Architecture*. London; New York: Routledge.

Wilson, J. (2015). *Co-designing Safety. Using Co-Creation Processes to Approach Gender and Safety Issues (Master's thesis)*. Göteborg: Chalmers Arkitektur.

Tillgänglig: <http://publications.lib.chalmers.se/records/fulltext/235658/235658.pdf>

Alingsås kommun. (2010). *Trygghet ur jämställdhetsperspektiv, verktyg för samhällsbyggare*. Alingsås: Alingsås kommun.

SCB. (2016). *På tal om kvinnor och män*. Örebro: SCB-Tryck.

Temarapport 2010:1. Utbildning Könstruktur per utbildning och yrke 1990–2030, SCB, s. 25

Jämställdhet på dagordningen (Andreas har lagt in boverket 2010)

BILDREGISTER

Ex. 1, Queer plan. Foto: Gordon Watkinson

Ex. 2, Bygga på kvinnors kunskap. Foto: Carl Darenlind/Karolina Wendel

Ex. 3, Normbrytande estetik. Foto: https://sv.wikipedia.org/wiki/Fil:Yvonne_T_Larsson_-_Går_du_ofta_hit_eller.jpg 2017-02-07

Ex. 4, Riktad process. Foto: Moa Björnsson.

Ex. 5, Feministisk snöröjning. Foto: Niklas Tallqvist, <http://gamla.hbl.fi/nyheter/2012-01-24/varfor-plogar-staden-inte-mormors-gata> 2017-02-07

Ex. 6, Planera för trygghet. Foto: <https://sv.wikipedia.org/wiki/Siriusgatan> 2017-02-03

Ex. 7, Intersektionell process. Foto: MYCKET

Ex. 8, Bilda grupp. Foto: MYCKET

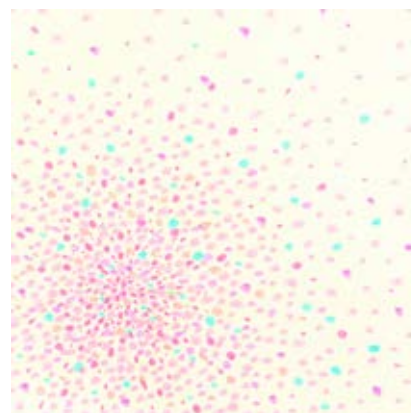
Ex. 9, Äga processen. Google streetview, 2017-02-07

TACK!

Det här arbetet hade aldrig kommit till om det inte varit för en mängd personer som hjälpt till med research, tips, samtal och uppmuntran. Ett särskilt tack till:

Min handledare
Lisa Bomble

& min examinator
Lena Hopsch
för stöd & tillit.

Annea,
Lenny &
Rebecka
för korrläsning
stringens & mat

Genusgruppen

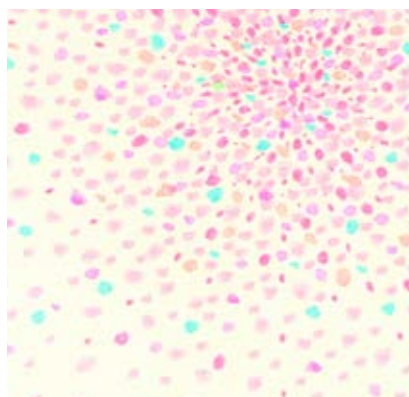
för pepp och gemensam
kamp, och för att de
inledde den kampen.

Alla i korridoren
på våning tre, för
onsdagstika, luncher,
& allmän ormtanke.

Annie
Ellen &
Eva-Lotta

för alla dagar
den här hösten

Filippa Andersson

BSc Architecture - Chalmers School of Architecture

Master's Program: Design for Sustainable Development

- Sustainable Development and the Design Professions
- Planning for Sustainable Development in a Local Context
- Architectural Conservation and Transformation
- Architectural Heritage and Urban Transformation
- Academic Writing

Kandidatexamen i konstvetenskap - Göteborgs universitet ht. 2015

C-uppsats: *"Kunde de inte åtminstone låtit bli att måla dem? Om estetiska normer i svensk samtidsarkitektur"*

filippa_andersson@live.se

